

Степан Черничко – Катерина Дудич – Золтан Кормочи

ОСНОВНІ ТЕКСТОЛОГІЧНІ ЗНАННЯ

Csernicskó István – Dudics Katalin – Karmacsi Zoltán

SZÖVEGTANI ALAPISMERETEK

Степан Черничко – Катерина Дудич – Золтан Кормочи

ОСНОВНІ ТЕКСТОЛОГІЧНІ ЗНАННЯ

Csernicskó István – Dudics Katalin – Karmacsi Zoltán

SZÖVEGTANI ALAPISMERETEK

Beregszász, 2024

У цьому виданні зібрано матеріали лекцій з дисципліни «Сучасна угорська літературна мова (текстологія)» та подано інформацію про текстологічний аналіз, текстотворення та розуміння тексту для студентів філологів та майбутніх вчителів угорської мови.

Затверджено до використання у навчальному процесі
на засіданні кафедри філології ЗУІ ім. Ф. Ракоці II
(протокол №101 від 15 травня 2024 року)

Розглянуто та рекомендовано Радою із забезпечення якості вищої освіти
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II
(протокол №18 від 17 квітня 2024 року)

Рекомендовано до видання в електронній формі (PDF) рішенням Вченої
ради Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II (протокол №4 від
25 квітня 2024 року)

Підготовлено до видання в електронній формі (PDF) кафедрою філології
спільно з Видавничим відділом Закарпатського угорського інституту імені
Ференца Ракоці II

Автори:

Степан Черничко – доктор з гуманітарних наук (філологія), професор кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці IIтаУніверситету Паннонія

Катерина Дудич – доктор філософії з галузі мовознавства, доцент кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II

Золтан Кормочі – доктор філософії з галузі мовознавства, доцент кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II.

Рецензенти:

Аніко Бергсасі – професор; доктор габлітований з галузі мовознавство, професор кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II

Вільмош Газдаг – доктор філософії з галузі гуманітарні науки, доцент кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II

Петер Товт – доктор філософії з галузі мовознавства, Університетський центр «ELTE Savaria»

За зміст відповідальність несуть розробник.

Відповідальні за випуск:

Олександр Добош – начальник Видавничого відділу ЗУІ ім. Ф.Ракоці II

Видавництво: Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II (адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua)

© Степан Черничко, 2024

© Катерина Дудич, 2024

© Золтан Кормочі, 2024

© Кафедра філології ЗУІ ім. Ф. Ракоці II, 2024

Jelen kiadvány filológus és magyartanár szakos hallgatók számára gyűjti össze a *Mai magyar nyelv (szövegtan)* című tantárgyhoz kapcsolódó előadások anyagait, s nyújt tájékoztatást a szövegtani elemzések, a szövegalkotás, szövegértés tanulmányozásához.

Az oktatási folyamatban történő felhasználását jóváhagyta
a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszéke
(2024. január 29., 99. számú jegyzőkönyv).

Megjelentetésre javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Felsőoktatási Minőségbiztosítási Tanácsa (2024. április 17. 18. számú
jegyzőkönyv).

Elektronikus (PDF fájlformátumban) formában történő kiadásra javasolta a II.
Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Tanácsa (2024.
április 25. 4. számú jegyzőkönyv).

Kiadásra előkészítette

a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Filológia Tanszéke, valamint Kiadói Részlege.

Szerzők:

Prof. Csernicskó István – az MTA doktora, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszék és a Pannon Egyetem professzora

Dr. Dudics Lakatos Katalin – PhD, a II. Rákóczi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszékének docense

Dr. Karmacs Zoltán – PhD, a II. Rákóczi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszékének docense

Szakmai lektorok:

Dr. Habil. Beregszászi Anikó – professzor, a II. Rákóczi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszékének tanszékvezető professzora

Dr. Gazdag Vilmos – docens, PhD, a II. Rákóczi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszékének docense

Dr. Tóth Péter – PhD, ELTE Savaria Egyetemi Központ

A tartalomért kizárólag a szerkesztők felelnek.

A kiadásért felel:

Dobos Sándor – a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Kiadói Részlegének vezetője

Kiadó: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (cím: 90 202, Beregszász, Kossuth tér 6. E-mail: foiskola@kmf.uz.ua)

© Csernicskó István, 2024

© Dudics Katalin, 2024

© Karmacs Zoltán, 2024

© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2024

Tartalomjegyzék

Előszó.....	6
A szövegtan, története. A szöveg fogalma	7
A textualitás	16
A szöveg szintjei. A pragmatikai szint. A szemantikai szint. A szintaktikai szint.....	18
A szöveg szerkezete	35
A szöveg akusztikuma	39
A szöveg írott formája	45
A multimediális szövegek	50
A szövegtipológia és szövegstilisztika	52
A szövegbefogadás fázisai, befogadói magatartás	55
A szövegalkotás	60
Szemléltetésre, gyakorlásra használt szövegek	65
Fogalomtár a szövegtan tanulmányozásához	75
Felhasznált irodalom	92
Egyéb hasznos, a nyelvtudománnyal foglalkozó internetes oldalak	92

Előszó

Jelen kiadvány a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola magyar szakos hallgatói számára készült, akik a Mai magyar nyelv tantárgyon belül megismerkedtek a hangtan, a szókészlettan, az alaktan, a szófajtan, a jelentéstan és a frazeológia elméleti és gyakorlati alapjaival. Egy szemeszterben ezek folytatásaként a modern szövegtan elméleti háttérével, gyakorlati hasznosíthatóságaival is foglalkoznak hallgatóink. Ehhez valamennyi korábban szerzett ismeretükre szükség lesz, hiszen a szöveg többszempontú elemzéséhez elengedhetetlen a grammatikai, a szemantikai és a pragmatikai tudás felhasználása.

A jegyzet leginkább a Szikszainé Nagy Irma Leíró magyar szövegtan című egyetemi tankönyvében összefoglalt ismeretekre, elméletekre alapoz. A szövegtani elemzések kapcsán szintén az általa felvázolt modellekhez igazodik, kiegészülve a helyi nyelvhasználatra jellemző jelenségek figyelembe vételével.

Az olvasó tájékozódhat a textológia fogalmáról, kialakulásáról, szemléletbeli módosulásairól. Megismerkedhet azokkal az elméletekkel, melyek a korábbi tanulmányaik során már több szempontból is vizsgált (irodalomtudomány, stilisztika) szöveget elméleti síkon, általánosságban elemzi grammatikai, szemantikai, pragmatikai szinten. A jegyzet felvázolja azokat a tényezőket, amik befolyásolják a szövegalkotás és szövegbefogadás folyamatát, illetve megismerteti a hallgatókat a multimediális szövegek elemzési lehetőségeivel is.

A kötetben a gyakorlati órákon használt szövegek, szövegrészletek is megtalálhatók, illetve a Leíró magyar szövegtan alapján összeállított fogalomtár is segíti az új ismeretek elmélyítését. A felhasznált szakirodalmi jegyzék (internetes lelőhelyekkel) a tudományterületben való alaposabb elmélyülést segíti.

A szerkesztők

A szövegtan, története. A szöveg fogalma

1. Már az ókorban is foglalkoztak tudományos igénnyel a különböző szövegekkel. A modern, interdiszciplináris tudományterület ezeket is magába foglalja, kiegészülve számtalan vizsgálati szemponttal, móddal. Deme László meghatározása szerint: „A szövegtan tudományosan rendszerezett [...] ismeretanyag a szövegről” (Deme 1980).

Szikszainé Nagy Irma Leíró magyar szövegtan című egyetemi tankönyvében a következőképpen határozza meg a **modern szövegtan**, azaz a **textológia** fogalmát: „A textológia a szöveg mibenlétét, formáját, felépítettségét, kommunikációs funkcióját, grammatikai, szemantikai, pragmatikai összetartó erejét, fonetikai eszközeit, stílusát, típusait vizsgáló interdiszciplináris tudományág” (Szikszainé 2006). A tankönyv szinonimaként használja a **szövegtudomány**, **textológia kifejezéseket**. Jegyzetünkben mi is ezt a gyakorlatot követjük.

A szövegtan elnevezés azt az érzetet keltheti bennünk, hogy ez a diszciplína beleilleszhető a nyelv többi, alsóbb szintjeit vizsgáló tudományágak sorába: hangtan, alaktan, mondattan. Ez valóban magába olvasztja a nyelv alsóbb szintjeit, de vizsgálatokor nem maradhatunk szigorúan a nyelvtudományi vizsgálati szempontok és módszerek keretein belül.

A szövegtan új tudományágnak számít, a 1960-as évekre tehető a kialakulása. Egy **integrálódási folyamat** indult meg, melynek eredménye az ókorig visszanyúló szövegvizsgálati módszer és a szövegtan kialakulása.

Interdiszciplináris tudományág, szinte minden társadalom- és humántudománnyal érintkezik. Ebből következik, hogy tárgyának, lényegének tisztázása nehéz. A tudományágon belül is a terminológiai sokféleség, elnevezésbeli tarkaság jellemző. A különféle terminus technikusok azonban a különböző tudósok felfogását is tükrözik. Ezek alapján a következő megnevezésekkel találkozhatunk:

Szövegnyelvészet (text linguistics)

Szövegelmélet (text theory)

Szövegtudomány (science of texts)

Szöveggrammatika (text grammar)

Diszkurzuselmélet (theory of discourse)

Diszkurzusgrammatika (discoursegrammar)

Textológia (textology), szövegszemiotika, szövegfeldolgozás,

2. Mi ennek a tudományágnak a tárgya? A szöveg? A szöveg lehet a textológiának anyaga és tárgya egyaránt.

Gyakorlatban (anyaga): egy konkrét szöveget vizsgálunk, elemezzük, értelmezzük (interpretáció)

Elméletben (tárgya): a szövegről mint elvont, elméleti dologról beszél, von le következtetéseket, folytat vizsgálatokat.

A szövegtan feladata, célja

- szövegelméleti, szövegelemzési módszerek kidolgozása
- a szövegalkotási folyamat feltárása
- a szövegbefogadás folyamatának vizsgálata
- gyakorlatban való alkalmazásának kidolgozása (kommunikációs zavarok, fordítások, stb)

Már tisztáztuk, hogy a szövegtan elméleti részei sem kidolgozottak, nyilvánvaló, hogy sok feladat vár még a kutatókra: terminológia, magának a szövegnek a meghatározása, mit tekinthetünk szövegnek, a szövegtípusok elhatárolása, stb.

A mai szövegtan tudományág gyökerei az ókorba nyúlnak vissza, szerteágazóak. Mindazokból a tudományokból táplálkozik, amelyek a szövegek alkotásával, vagy tanulmányozásával foglalkoztak, vagy foglalkoznak. Ezek a tudományok a következők:

- **Antik retorikák:** Kidolgozták a szónoki beszéd létrehozásának fázisait, megszerkesztésének, előadásának szabályszerűségeit.

- **Antik szövegkritikák, szövegfilológiák:** Kialakították a görög és latin szövegek gondozásával a szövegvizsgálat alapvető módszereit.

- **Középkori fogalmazástanok (ars dictandik):** Másolva az ókori elődöket, biztosították a retorikai műveltség folytonosságát.

- **Hermeneutika:** A szövegek megértésének és magyarázatának lehetőségeit taglalja.

- **Homiletikák** (egyházi szónoklattanok): Alkalmazzák a retorikai eszközöket a gyülekezethez intézett vallásos tárgyú beszédekre, miközben a papi igehirdetés alapjává a bibliai szövegek magyarázatát teszik.

- **Stilisztika:** Az írott szöveg elméletként a különböző stílusfajtáknak leírását adja, a stíluselemeket rendszerbe foglalja.

- **Poétika:** Az irodalmi művek sajátágaival és összetevőivel, az irodalmi műfajokkal és formákkal foglalkozik.

- **Modern nyelvelméletek (strukturizmus, transzformációs generatív grammatika, Montague-elmélet):** Érdeklődésük középpontjába a mondat szerveződése, átalakítása, illetve a közlési körülmények jellemzése került, előkészítve ezzel a szövegre figyelmet.

- **Kommunikációelmélet:** Bebizonyította, hogy a nyelvi közlés nem választható el a nyelvi és nem nyelvi környezetétől.

- **Új nyelvtudományi ágak (antropológiai nyelvészet, szociolingvisztika, beszédaktus-elmélet):** Kiszélesítették a szövegvizsgálat szempontjait.

- **Modern retorikák:** Strukturális nyelvészeti alapon irodalomszemiotikai keretben írják le a műfajelmélet korszerűsítési szándékával a szépirodalmi nyelv kifejezőeszköz-rendszerét.

3. A 70-es években folytatott nyelvészeti kutatások, túl a mondattani vizsgálódásokon (l. generatív grammatikák) egyre inkább a magasabb szintű szöveg felé fordultak. Rájöttek, hogy a nyelvészet határain belül nem magyarázható meg minden szabályszerűsége, a nyelvészet módszereivel nem vizsgálhatóak részei. Ekkor jött létre a nyelvészti ihletésű, de interdiszciplináris tudomány. **Petőfi S. János** egyenesen „tudomány felettinek” nevezné ezt a stúdiumot.

Még ma sem nevezhető egységesnek, több iskola végzi kutatásait több szempontból tekintve a szövegre, más terminológiát használva, akár egy országon belül is. Több elméleti keretben folynak kutatások:

- nyelvészet
- kommunikációelmélet
- irodalomelmélet
- szemiotika
- pragmatika
- cselekvéselmélet
- referenciaelmélet
- pszichológia
- narrációelméleti

Beszélünk továbbá

- leíró (egy adott korszak szövegalkotási szabályszerűségeit vizsgálja)
- történeti (időben változva vizsgálja a szövegalkotásra, szövegekre jellemző szabályszerűségeket)
- alkalmazott szövegtanról (fogalmazástanítás, szöveggondozás, kriminalisztikai szövegnyelvészet, jogi szövegnyelvészet, stb.)

A szövegtan interdiszciplinitása azt is jelenti, hogy nagyon sok tudományággal van kapcsolatban: **pszichológia, jelentésan, irodalomtudomány, folklór, filozófia, fordításelmélet, szociológia, stb**

A magyarországi kutatásokat két tényező alapján csoportosítja Szikszainé Nagy Irma:

- a szöveget a mondatok egymásutániségében látja, s elegendőnek tartja a mondatkapcsolódási szabályok vizsgálatát
- a szöveget tekinti alapegységnek, s nem tartja elegendőnek a nyelvészeti szempontú vizsgálódásokat

Elődöknek a szöveggel foglalkozó irodalmárokat tekinthetjük, a textológia előfutárának pedig Laziczius Gyulát tartják.

A konkrétan szöveggel foglalkozó munkák előtt is tettek észrevételeket magyar nyelvészek, melyek a modern szöveg szemléletet tükrözték: Deme László, Fábíán Pál.

Általános Nyelvészeti Tanulmányok XI. (1976) – A szöveg megközelítései

A szövegtan a kutatásban és az oktatásban (1979) – konferenciakötet
Petőfi S. János tanulmányai

Rácz Endre – Szathmári István szerk. Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből (egyetemi segédkönyv)

Szemiotikai szövegtan (1990 óta) (Szegeden)

Egyetemi Fonetikai Füzetek (ELTE, ebben is jelennek meg ilyen témájú tanulmányok)

Officina Textologica (1997-től, Debrecen)

4. A szöveg fogalmának meghatározása első hallásra nem tűnik bonyolult feladatnak senki számára: úgy gondoljuk, tudjuk, tisztában vagyunk vele, mit nevezünk szövegnek. Próbáljunk meghatározásokat megfogalmazni!

Értelmező szótárakban a következőket találhatjuk:

1. Írásban vagy nyomtatásban rögzített mondanivaló, ill. az ezt alkotó, kifejező mondatok összefüggő egésze, rendszerint hosszabb sora.

2. Olyan vers, amelyet rendszerint könnyű műfajokban megzenésítésre szántak, ill. megzenésítettek, vagy az ilyen műfajú dallamhoz írt vers (a dallammal ellentétben)

3. (ritka) Beszéd folyamán elhangzó, összetartozó mondatok együttvéve, elmondott beszéd mondatai. a/ (argó, bizalmas) Sok a ~! sokat fecseg(sz), ne fecsegj annyit, unom már, annyit beszél(sz).” (ÉrtSz.)

A szó eredetéről a következőket tudjuk: a szöveg szó először **1835**-ben fordult elő a Magyar Tudós Társaság által kiadott zsebszótárban a német text szó megfelelőjeként. „Nyelvújítási származékszó: a szó ige v-s tőváltozatából alkották -g képzővel [...] Jelentéstani alapja a szó igének 3., ‘kigondol, tervez’ jelentése volt. Mintájául a latin texere ‘szó’: textus ‘szövet; szöveg’ összefüggés szolgálhatott.” (TESz) ‘Kigondol’ jelentésben ma is használjuk ezt az igét. Az eredeti jelentés:

a szöveg 'összeszövődés', megvan a szöveg idegen szós megfelelőjében is: textus (ez főként bibliai szöveg értelemben).

Mielőtt a szövegnek, mint egy tudomány tárgyának fogalmát meghatároznánk, Szikszainéhoz hasonlóan fel kell tennünk még két kérdést: Mi szöveg? Mi egy szöveg?

Általában, ha hallunk, mondunk, olvasunk egy szöveget, felismerjük, el tudjuk dönteni, hogy az-e egyáltalán.

Vannak azonban határesetek, amelyeknél el kell gondolkoznunk, s több szempontot figyelembe véve eldöntenünk, hogy szöveg-e.

- **Nem szöveg** például egy tartalomjegyzék, mert a címek által jelölt szövegek műfajának egyezése ellenére sincs köztük szemantikai-grammatikai kapocs.

- **Antiszöveg** például az „An-tan-ténusz” kezdetű gyermekmondóka. Annak ellenére, hogy rögzített formája van, és bár azt valószínűsítik, hogy kiszámolókból ferdült így el, mégis ma már csak a szöveg látszatát kelti.

- **Álszöveg** az, ahol nincs összefüggés az egymás után felvetődő gondolatöredékek között (pl.: József Attila: Szabad ötletek jegyzéke két ülésben).

- **Agrammatikus** szöveg: A szerző tudatosan megsérti a szövegalkotás grammatikai szabályait (hiányzó központosítás, toldalékok elhagyása).

Határesetnek tekinthetők az egyetlen mondatból álló szövegek, mert ezek speciális szövegfajták, szövegszerű megnyilatkozások:

- Indulatszói produktumok, káromkodások, szitokszók: Sssz!, A fenébe!, A nyavalya vigye ell!

- Tájékoztató és befolyásoló funkciójú mondatok: Dohányozni tilos! Belépni tilos!

- Állandósult szókapcsolatok, szólások, közmondások: Kimutatta a foga fehérjét, Szemtelen, mint a piaci légy, Ki korán kel, aranyat lel.

- Szómondatok: Egyszavas, mondat formájú-funkciójú szövegek. Pl.: Nekem!, Lódd!, Kéz!

Ezek is azt bizonyítják, hogy a nyelvi jeleknek szöveggént való értelmezése függ a befogadótól, a kommunikációs helyzettől. Azaz, hogy a szövegalkotó, illetve a szövegbefogadó az adott situációban mit szán, illetve mit fogad el szöveggént.

Mi egy szöveg?

Ez a kérdés arra keresi a választ, hogy mi alapján különíthetünk el egy kommunikációs egységet a többitől

- párbeszéd (két szöveg)
- dialógus a viccben (egy szöveg, mert egy ember meséli)
- számozott verssorok (egy szöveg, mert szemantikai összefüggés van bennük)
- egysoros versek, szócikkek, törvénykönyvek, lexikonok (szövegkomplexumok)

Szikszaíné Nagy Irma a mondat és a szöveg közötti különbség szemléltetésére a következő párhuzamokat sorolja fel tankönyvében:

Szövegmondat

- írott formában mondatzáró írásjellel formailag lezárt, nyelvi elemekből álló szövegegység.
- A szóbeli közlésben paralingvisztikai elemekkel (gesztus, mimika stb.) egészül ki.
- A szóbeli közlésben egy végén záruló dallamegységet alkot.
- A grammatikai megszerkesztettség és jelentésbeli összetartozás miatt zárt mikroszerkezeti egység.
- A mondaton belüli grammatikai, szemantikai eszközök szervezik.
- A pragmatikai vonatkozások teszik közlésegyességgé.

Szöveg

• írott formában szövegmondatokból álló vagy azokra bomló, formailag elkülöníthető egysége a kommunikációnak. Szélsőséges esetben egyetlen szövegmondat is funkcionálhat szöveggént.

- Nélkülözhetetlen velejárái beszédben a paralingvisztikai eszközök.
- Szövegmondatok dallamából formálódó, fonetikailag lezárt egysége a kommunikációnak.
- Mikro- és makroszerkezeti egységekre bomló vagy azokból felépülő strukturált egész.
- A mondatháron túl érvényesülő grammatikai, szemantikai eszközök által szerveződik.
- Pragmatikai meghatározottságával közvetít üzenetet.

A különböző elméleti keretekben vizsgálva a szövegnek a következő meghatározásai ismertek:

Egységes definíció nincs, attól függ, milyen szempontból közelítjük meg:

1. Deme László (**kommunikációelméleti gyökerű szöveg-meghatározás**):

A szöveg nyelvi formába öntött objektivizációja az egyéni pszichikai tartalom egy részletének, olyan terjedelemben és megformáltságban, amely elegendő ahhoz, hogy adott helyzetben a kifejezés és/vagy tájékoztatás és/vagy befolyásolás feladatát ellátva a teljesség és lezártág érzetét is felkeltse.

2. Balázs János (**kommunikációelméleti és nyelvi alapú meghatározás**):

A szöveg az a legnagyobb funkcionális egység, amely a nyelvi kommunikáció szerkezeti kerete, ebbe szerveződhetnek a mondatok, mint legkisebb kommunikációs egységek, a mondatokba szavak, a szavakba a morféma, az utóbbiakba pedig a fonémák. Az értelmes nyelvi közlés kialakulásában ezek mindegyikének megvan a maga szerepe.

3. Nagy Ferenc (**nyelvi és pszichikai oldalú meghatározás**):

A nyelvi szöveg (beszédmű és írásmű) nyelvi jelek társadalmi érvényű összekapcsolódásán alapul. A szöveg a nyelvi egységek hierarchiájának a csúcса. A szöveg nem egyszerűen grammatikailag a

szoros kapcsolatban álló mondatok tömege, hanem lényegében az embert körülvevő világ sajátos tükörképe, a gondolkodás nyelvi formába öntött megtestesülése.

4. Tolcsvay Nagy Gábor:

A megnyilatkozás két hallgatás, azaz szünet között létrehozott beszédmenyiség, ennek valamilyen formában rögzített változata a szöveg.

5. Wolfgang Dressler:

Az általános nyelvészet első professzora Ausztriában. A szöveg legfontosabb ismérvének a lezártaságot minősíti.

6. Jurij M. Lotman:

Szöveg, modell, típus c. munkájában a szöveg alapvető sajátosságai közül hármat emel ki:

- Kifejezettség: A szöveg meghatározott jelekben van rögzítve és ebben az értelemben szemben áll a szövegen kívüli struktúrákkal.
- Elhatároltság: Az időben kibontakozó nyelvi szövegekben a kezdetben és a végben nyilvánul meg.
- Strukturáltság: A szöveg nem egyszerűen két külső határ között elhelyezkedő jelek egymásra következése, a szövegre a belső szervezettség jellemző, amely a szöveget strukturális egésszé változtatja.

A szöveget a nyelv és beszéd oppozícióhoz viszonyítva egyes kutatók a szöveget virtuálisan, elméleti voltában a nyelvi rendszer részeként tekintik, felhasználásában a beszéd részeként.

Szöveg – nyelvi elemekből álló írásos vagy szóbeli közlés, amely a nyelvi kommunikáció alapegységeként valamely kommunikációs szerepnek tesz eleget. Általában egy mondatnál nagyobb terjedelmű komplex jelcsoport, egységes egészet alkot, lezárt.

A textualitás

Az, hogy mit fogadunk el szövegnek, ahogy fentebb már szó esett róla, függ az alkotótól és a befogadótól. Hogy mit fogad el szövegnek egy hallgató/olvasó, belső és külső sajátosságok befolyásolják.

Belső sajátosságok:

- egységes téma, folyamatosság
- teljesség, lezárttság érzete
- tartalmi-logikai, grammatikai kapcsoltság
- szerkezetileg egységes
- stílusban egynemű
- formailag és akusztikailag elkülönül

Külső sajátosságok:

- a világról szerzett tudás, az előismeret, a társadalmi, kulturális körülmények alapján szövegnek ítéli meg

A **textualitást**, azaz a szövegértékűséget, szövegösszefüggést több tényező határozza meg. „A szövegegészen belül a **szövegösszetartó erő' szervezi szöveggé** a kisebb-nagyobb szövegegységeket: kisebb hatóköre szerint **lineárisan**, nagyobb hatósugara alapján **globálisan**. A szövegösszetartó erő jellegzetes szövegsajátosság. Különböző fajtáinak (pragmatikai, szemantikai, grammatikai, kompozicionális, stilisztikai, akusztikus, vizuális „kohézióknak”) a működése eredményezi a **textualitást**. A szövegösszetartó erő erőssége jobbra **szövegtípustól függ**. A szövegösszefüggést jelző utalás fajtáit kiterjedésük, irányuk, jellegük, hatósugaruk, mértékük és eszközeik szerint szokás elkülöníteni” (Szikszainé 2006: 73–74).

A szövegösszefüggés fajtáit hatósugaruk alapján két csoportba soroljuk: **lineáris kohézió** és **globális kohézió**.

Lineáris kohézió – ez a szövegmondaton túlmutató, s főleg grammatikai, esetleg szemantikai szintjén megvalósuló összefüggés.

Globális kohézió – a szöveg egészen vagy nagyobb egységén megvalósuló összefüggés, mely leginkább strukturális, pragmatikai, szemantikai és stílus eszközökkel valósul meg.

A lineáris kohézió megvalósításának leggyakoribb módja az **utalás**, s ennek leggyakrabban használt eszköze a névmásítás.

A **forikus** (utaló) elemeknek irányulásuk szerint 3 fajtájáról beszélünk: **anafora**, **katafora**, **deixis**.

Anafora – visszautal a szövegben már megfogalmazott dologra, személyre, információra. Pl. A teremben összegyűlt 45 érdeklődő. **Ők** éreztek késztetést arra, hogy meghallgassák az előadást. Csendesen **vártak**, míg megérkezett az előadó.

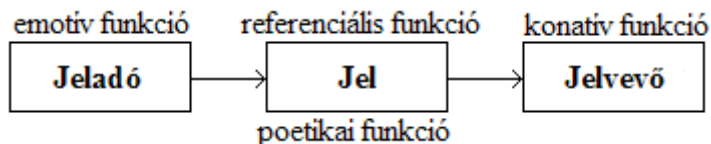
Katafora – előre utal, a szövegben még csak ezután megjelenő dologra, személyre, információra. Pl. Az előadó lepakolta holmiját, s **ezt** mondta: - Örülök, hogy ennyien eljöttek.

Deixis – rámutat vagy a szövegben lévő információra, vagy a szövegen kívüli információra. Pl. Előadásomban a forikus elemekről szólok, bár **itt** csupán néhány szempontból világíthatom meg az utalás összetett típusait.

A szöveg szintjei. A pragmatikai szint. A szemantikai szint. A szintaktikai szint.

1. Szöveg akkor jön létre, amikor valaki valakinek mond valamit valamiről. Aki megnyilatkozik, az a beszélő, akihez szól, az a hallgató.

A 20. század elején a szövegalkotási folyamatot a kommunikáció elmélet a következőképpen nevezte el:

Karl Bühler német nyelvész nevéhez fűződik az a **háromtényezős kommunikációs modell**, amely a nyelvnek három funkcióját különíti el:

1. emotív funkció - amikor a jel/szöveg a szövegalkotóval van kapcsolatban.

2. felhívó (konatív) funkció - amikor a jel a szövegértőre irányul.

3. ábrázoló (referenciális) funkció - amikor a szöveg a világra vonatkozik.

Ezt a modellt vette át és fejlesztette tovább Roman Jakobson. Ő még három másik funkciót is megnevezett:

4. poétikai funkció – amikor a nyelvi közlés magára a szövegre irányul.

5. fatikus funkció – amikor a közlés a beszélő és a hallgató közötti kapcsolatra terjed ki (pl.: üdvözlési formák, a csatorna működésére irányuló megjegyzések).

6. metanyelvi funkció – amikor a nyelv maga mint eszköztár kerül szóba (pl.: A virág főnév.)

2. A szövegeket 3 szinten elemezhetjük: grammatikai szinten, szemantikai szinten és pragmatikai szinten. Mindhárom irányból vizsgálva szükséges a szövegösszefüggés megvalósulása. Ez

különböző nyelvi és nem nyelvi eszközök segítségével valósulhat meg. A szövegösszetartó erő a különböző szinteken: **konnexitás** (grammatikai szint), **kohézió** (szemantikai szint), **koherencia** (pragmatikai szint).

2.1 A szöveggrammatika. A szöveggrammatika a szövegten részterülete. Feladata, hogy feltárja a mondatok szöveggé fűzésének grammatikai feltételeit, azaz vizsgálja a szöveg lineáris grammatikai kapcsoltságát, vagyis konnexitását.

A szöveg konnexitásának megteremtésében egyes szófajoknak különösen jelentős a szövegszervező funkciójuk:

- a **névelőknek** determináló-utaló,
- a **névmásoknak, a határozószóknak** helyettesítő-utaló,
- a **fokozott mellékneveknek** és **sorszámneveknek** utaló szerepük miatt.

A többi szófajnak inkább a szöveg szemantikai összefüggése szempontjából van szerepe.

A **névelőzés** nyelvspecifikus kötöttségű. A határozott névelő egyrészt logikai megkülönböztetést szolgál a fogalom körének leszűkítésével vagy éppen az egész típusra, esetleg a főbb kategóriákra utalással, másrészt logikai funkció nélkül, szabályokhoz igazodva sok esetben előz meg tulajdon- vagy köznevet. Nyilvánvaló, hogy a megnevezett fogalom határozottságára akkor utalhat, ha az ismertnek tekinthető.

Névelőhasználatunk nem véletlenszerű, hanem a jelentés függvényeként szabályokhoz kötődik:

A szövegelőzmény következtében szabályszerű, hogy első említéskor **határozatlan névelővel** vagy névelő nélkül szerepeltetjük a még meg nem határozott fogalmat, a másodszori előforduláskor azonban az azonosság éreztetésére már **határozott névelősen** említjük (pl.: Volt egyszer **egy** király és annak három fia. Volt **a** királynak egy almafája, amely aranyalmák termettek).

A határozatlan névelő referenciális utasításként az utólagos, a szövegben még csak ezután megjelenő információra, a határozott névelő viszont az előzetes közlésre utal. A határozatlan névelő mindig a beszélő és a hallgató között végbemenő információátadás új elemét jelzi, és emiatt a befogadó figyelmét erőteljesen irányítja, a határozott névelő pedig, mivel csak fenntartja a névszóval jelölt fogalom változatlanságát, nem igényel feszült figyelmet.

- A beszédhelyzetből fakadóan addig nem említett szó is kaphat határozott névelőt.
- A kommunikáló felek előismeretének hatására is állhat főnév előtt határozott névelő.
- A nyelvi kód ismerete miatt is használhatjuk a határozott névelőt.

Az egyik legjellegzetesebb konnexiós utalás a **névmással** való helyettesítés, azaz a **pronominalizáció**. Ezzel elkerülhető a szóismétlés, szóismétlést, és hozzájárul a szöveg konnexszé válásához (grammatikai megformáltságához). A névmásnak önmagában nincs jelölő szerepe, csakis a szituáció, a kontextus: az előzmény vagy folytatás állításainak függvényében töltődik fel jelentéssel. A főnévi névmások a leggyakoribb helyettesítő funkciójuk.

Személyes névmás anaforikus konnexiós utasításként visszautal, ezért az alanyi szerepű harmadik személyű névmás hiánya nem megnehezíti a megértést, hanem jelzi, hogy az első és második szövegmondatnak közös alanya van (implicit alany). A köznyelvi és szépirodalmi szövegekben csak hangsúlyos esetben fordul elő személyes névmás. Vannak azonban olyan esetek, amikor grammatikai okból nem törölhető az ő névmás.

Mutató névmás is nagyon gyakori konnexitást megteremtő utaló elem. Tendenciaszerűen érvényesül az a szabály, hogy a palatális változatok az előzményre, a velárisak pedig a még csak ezután következőre utalnak.

Birtokos névmás

Határozatlan névmás

Általános névmás

Melléknévi névmások

Névmási határozószók

A **sorszámnev** is alkalmas a szövegösszefüggés megvalósítására. Pl.: A szegény embernek a felesége meghalt, és ő egy másik asszonyt vett feleségül. Annak az asszonynak meg volt öt lánya. A legkisebb lánynak három szeme volt, a második lánynak négy szeme volt, a **harmadiknak** öt, a **negyediknek** hat, az **ötödiknek** pedig hét: egy leghátul, a nyakcsigolyáján volt.

A konkrét igei jelentést egy **általános értelmű igével** (proverbum; pl.: csinál) lehet helyettesíteni, és ezáltal összefűzni a mondatokat.

Az utalás gyakran **ragozással** valósul meg, amikor például nyelvünk jellegzetessége szerint az 1. és 2. személyű névmás törlődik, mert egyértelművé teszi a cselekvőt a ragozás. 3. személyben az alany és az állítmány egyeztetése kölcsönös utalást teremt (pl. A teremben 5 hallgató vizsgázik. Éppen megbuknak).

A **tárgyas igeragozás** köztudottan utaló szerepű, mivel ilyenkor az igei személyrag a tárgyesetben álló névszóra is visszautil (pl.: A gyerekek új **labdát** kaptak. Sajnos nagyon hamar **kilyukasztották**).

A **birtokos személyragozás** a szövegmondatokat átíelve is segítheti a szövegben létrejövő kapcsolódást (pl.: A rím az európai költészet főekessége – nem Európában született meg, hanem Afrikában. Eredetében jelképes utalás van a mivoltára nézve).

Az utalás **jelekkel** is megvalósulhat:

Az **igeidő** fontos szövegszervező elem, mert az időszerkezet az igeidőkben realizálódik. Az igeidő-használat nyelvspecifikus jelenség. Az egymás utáni mondatok sorában az azonos grammatikai igeidő a valós vagy fiktív idő változatlanlanságát jelzi.

A **módjel** a realitáshoz való viszonyítással tölt be utaló szerepet.

A **melléknév fokozása** is utaló szerepű, mivel összehasonlítóan alapul. A fokjel akkor feltűnő, ha az alapfokú forma is szerepel a kontextusban..

A kiemelő jel azáltal teremt kapcsolatot a szövegben, hogy több dologhoz képest egyedít (pl.: Volt egyszer egy szegény ember, annak a szegény embernek volt két gyermeke. A **nagyobbik** lányka volt, a **kisebbik** pedig fiúcska).

Az **egyenes idézés** sajátos eszköze a szöveggrammatikai utalásnak, mert ilyenkor a posztcedens nem csupán egyetlen szó, egyetlen mondat lehet, hanem például egy teljes levél is.

2.2. A szövegszemantika. A szövegszemantika a szöveg jelentéstana, a nyelvi jelek és jelentések szövegszintű viszonyát, a szöveg jelentésszerkezetét tárgyalja. A szöveg jelentése lehet **explicit (kifejtett)** és implicit (**kifejtetlen, rejtett**). A szövegszemantika szempontjából a kohézió megteremtésében meghatározó szerepe van az azonos témának. Az azonos téma átfogja a szöveg egészét vagy nagyobb szövegrészeket. A tematikai egység megalkotásának is megvannak a sajátos kifejezőeszközei:

Izotópia - természettudományokból származó terminus. Az izotópia a szöveg egyértelműségét biztosító jelentéselemek ismétlődése. A közös tartalmi jegyek alapján megteremtődő olyan szemantikai viszony, amely a jelentésbeli egységet, egyértelműséget eredményező nyelvi elemismétlődéssel keletkezik. Ahhoz, hogy a nyelvi jelek halmaza szöveggként értelmezhető legyen, legalább **egy izotóp síkjának** lennie kell. A szöveg főtémáját hordozó szófaj többnyire főnév, és a témát megnevező főnévi szerkezetek láncából alakul ki az **izotopikus folytonosság** mint a kohézió egyik szükséges, de önmagában nem elégséges feltétele.

Egyes szövegek (pl. a tudományos előadások és értekezések) szándékosan törekszenek az egyizotópiásságra, a témától el nem térésre a mondandó egyértelmű kifejezése érdekében.

A szövegeknek, különösen a művészeknek azonban több izotópiája is lehet, hiszen a művészi szöveg sokszor tudatosan a többértelműséget akarja elérni. Az izotópiák közötti kapcsolatot a többjelentésű szavak, a metaforikus, metonimikus kapcsolatok teszik lehetővé.

A cím – az egész szöveget jelezve deiktikus funkciójú. A szöveg globális kohézióját biztosítja a szöveg egészét átfogó témával, annak denotatív és konnotatív jelentésével, hangulatasszociáló jellegével. A jó cím a szövegnek tartalmi és hangulati jelképévé válik.

A címeket funkciójuk szerint típusokba sorolhatjuk:

- A **témamegjelölő szerepű cím**ből következtethetünk a szöveg tartalmára, mivel egyértelműen utal rá (pl.: Szikszainé Nagy Irma: Leíró magyar szövegten).
- A **címkeszerepű címre** a rövidség, az egyszavasság jellemző (pl. Anthony Burgess: Gépnarancs).
- A **reklámszerepű cím** meglepetésként, újszerű voltával vált ki érdeklődést. A publicisztika figyelemfelkeltő volta miatt kedveli az ilyenfajta címeket (pl. A cselekvő nemzet éve 2022 a magyar nemzetpolitikában).
- A cím **műfajmegjelölő** szerepet is betölthet (pl. József Attila: Óda, Kölcsey Ferenc: Himnusz).

A címek és a szöveg összefüggésének megközelítése szerint beszélhetünk a **címek szövegbe való beszerkesztettségéről** és a **szövegből való kiemeléséről**. A versek címe sokszor a mű valamelyik szó szerinti részlete (pl. Ady Endre: Góg és Magóg fia vagyok én...)

A **fókuszmondat**, vagyis a szöveg lényegét magában foglaló, integráló erejű mondat jelentést adó, tartalmat szervező, azaz fókuszkohéziót teremtő szerepű. Az irodalmi művek fókuszmondatába bele van sűrítve minden, ami stílusosan és a szöveg szervezése szempontjából lényeges (pl.: Babits: Messze ... messze – „Rabsorsom milyen mostoha, / hogy mind nem láthatom soha!”)

A **tételmondat** - szemantikai szempontból a bekezdés legfontosabb gondolata. Állhat

a bekezdés **elején** (akkor ezt fejt ki a bekezdés)

a bekezdés **közepén** (ebben az esetben bevezető és befejező gondolatok előzik meg, illetve követik a tételmondatot)

a bekezdés **végén** (ilyenkor összefoglaló jellegű a tételmondat).

A szöveg **indító** és **záró** mondatának is fontos szerep jut a kohézió megteremtésében, különösen egymásra utalásukkor. A szövegek záró mondata sokszor azért lényeges, mivel a globális kohézió eszközeként a **megoldást tartalmazza**.

Kulcsszónak nevezzük a szövegnek azt a tartalmi középpontban álló, témát megjelölő szavát, amely teljesen, részben vagy rokon értelmű párjával ismétlődik meg. A kulcsszó jellegzetes eszköze a globális kohézió megteremtésének.

A kulcsszók többnyire főnevek, mert a jelentéstani egyneműség, a tematikai azonosság fenntartásához ezek járulnak hozzá leginkább.

A **szemantikai progresszió (kapcsolódás)** – a szövegmondatok közötti tartalmi-logikai viszonyok is szemantikai összefüggést teremtenek. Ennek módjai különfélék lehetnek:

- A rész tárgyalását követheti az egész bemutatása vagy fordítva.
- Az egyes bemutatása után következik az általános vagy fordítva.
- Az ok indoklása után következhet a következmény megfogalmazása.
- A cél meghatározása adódhat tényfeltárásból.
- A múltban történtek után szólhat a szöveg a jelenről (idősíkok megteremtése).
- A fokozás a fogalomkört tágítja.
- A párhuzamba állítást az ellentét sok esetben kíséri, és ez a kettő kombinálódva alkotja a szöveget.

- A tartalmi felbontás részletezéshez vezet.
- A hasonlítás nemcsak egyetlen mondatban jelentkezik, hanem egy szövegegységben hasonlatsorozattá terebélyesedhet.
- A gondolatjel, zárójel vagy két vessző közé tett közbevetés tartalmi célokat: pontosítást, helyesbitést szolgál.

A helyet jelölő szemantikai elemek egy földrajzi leírás magától értetődő velejáráói és egyben *helystruktúrájának* megteremtői [pl.: völgy, barlang, környék, hegység, folyó, dombvidék, stb.]

Az időt jelölő szemantikai kötőelemek egy regény eseményközlésében természetes kísérő és kapcsoló mozzanatként hozzák létre a szöveg *időszerkezetét* [pl.: amikor, miközben, végül, stb.]

A szöveg lineáris kohéziója kimutatható a fogalmi kategóriák egymásba épülésének nyomon követésével, a lexikai egységek jelentésbeli viszonyainak feltárásával. Megteremtésének eszközei a következők:

Korreferencia – a téma azonossága a kohézióknak nemcsak a szövegegészre, hanem a szervesen kapcsolódó résztémák egymáshoz fűzésére is értendő alapfeltétele. Ha a szöveg bizonyos elemei azonos valóságra utalnak, azaz teljesen vagy részlegesen megegyezik a referensük, ezért referenciálisan azonosak, akkor ezek a nyelvi elemek szemantikailag **ekvivalensek**, vagyis **korreferensek**. A szemantikai kapcsoltság jele a korreferens lexémák megléte, amelyek többféle módon alkothatnak összefüggést, **izotópláncot**.

A korreferens nyelvi elemek kapcsolata **korreferenciaviszony**, amely szemantikai és szintaktikai szövegsajátosságokban testesülhet meg. A korreferencia igen tágan értelmezett fogalom, amelybe belefér:

- Egyszerű ismétlés
- Szinonimák
- Hiperonimák
- Hiponimák
- Antonimák
- Proformák

Ismétlés – a szemantikai azonosság, azaz az ekvivalenciaviszony legnyilvánvalóbb és leggyakoribb jele az azonos valóságdarabra utaló nyelvi jelek változatlan lexikai azonossága vagy variált ismétlése. Ennek különböző fajtái vannak: szótó-, szó-, szerkezet- és mondatismétlés.

Azonosítás – a szemantikai azonosság eszköze az ismétlésen kívül az azonosítás. Itt nem teljes változatlansággal ismétlődnek az azonos valóságdarabra utaló nyelvi jelek. Logikai szűkítésből vagy tágításból fakad.

- A besorolás a kisebb fogalmi körből a nagyobbba helyezést jelenti. A tulajdonnév a hiponim, a köznév a hiperonim, vagyis az előbbit, a szűkebb fogalmi körűt a szélesebb körűvel helyettesíti a szövegalkotó (pl.: Péter már iskolás. A kisfiú szeret tanulni.)
- Ritkábban a fordítottja is elképzelhető, hogy a hiperonimával való említést követi a közvetlen megnevezés, majd ezt felváltja a pronomen.

Szinonima – rokon értelmű szó is, amely megközelítően ekvivalens jelentésű, megteremtheti a szemantikai összekapcsolódást: szinonim szavak, szinonim kifejezések, kontextuális szinonimák (csak a konkrét szövegben rokon értelmű szóként funkcionáló szinonimák).

Értelmezés – szemantikai azonosság eszköze lehet a parafrázis. Ilyen az egynyelvű értelmező szótárak és a lexikonok minden értelmezést adó szócikke.

Körülírás – gyakori, hogy a megnevezett fogalom mellett a perifrázis rokon értelmű nyelvi elemmel történik (pl.: Igaz, megmondta, hogy őtet azért hozza magával, hogy figyeljen. Többször is megmondta, hogy osztán nyitva lögyön a szömöd).

Azonos alakú szó (homonima) - az azonosság látszatát kelti a homonima (pl.: Két hét hány hét?)

Tematikai mezőt, mezőösszefüggést teremtve a szavakat jelentésbeli kapocs fűzi valóságvonatkozás szempontjából olyan szavakhoz, amelyek azonos jelentésszintre tartoznak fogalmi jegyeik alapján. A mezőösszefüggés rendszere többféleképpen létrejöhet:

- A köznévvvel egyetlen jelentésmezőbe tartozó mellérendelt fogalmak (kohiponimia) fogalmi felbontásában, a felosztásban.
- Az alá- és fölérendelt fogalmak (nem- és fajfogalom, hiponima és hiperonima, specifikus főnév és generikus főnév) együttesen a teljes szerkezetű mezőösszefüggést teremtik meg (pl.: Az **asztal** fából vagy fémből készült, fedőlappal rendelkező, négy lábú **bútor**).
- Egy szóval helyi, időbeli, oki, rész-egész, stb. kapcsolatba kerülő fogalom is egy jelentésmezőn belül található.
- Alaki hasonlóság alapján (pl.: biliárdasztal, oltár).
- Funkcióbeli hasonlóság alapján (pl.: esztergapad, vágóasztal).

Az azonos osztályjegyekkel rendelkező szavak egy mezőösszefüggésbe tartoznak. Az azonos mezőösszefüggésbe tartozó szavak betölthetik a **tematikus főnév** szerepét. Ez azért lehetséges, mert az adott szemantikai mezőn belül társulhatnak egymással.

Asszociációs mező – nem a logika diktálja a szavak összefüggését, csupán az, hogy a szavaknak is megvan a maguk asszociációs erőtere, amely tágabb körű a szemantikai jelentésmezőnél.

- Az asszociáció révén születő felsorolás nem tartalmaz fogalmi felbontást.
- Hasonlósági alapon is megszülethet asszociációból fakadó kohézió (hasonlaltal, metaforával).

Mellérendelő kötőszók – szövegmondatok egymáshoz fűzése, kevés kivételtől eltekintve mellérendelő jellegű (vagyis szemantikai-

logikai természetű és nem grammatikai), ezért a mellérendelt tagmondatok kötőszavai alkalmasak összekötésükre. Mivel a mellérendelés szemantikai művelet, ezért a szövegszemantikába tartozik a mellérendelt szövegmondatok tárgyalása.

Az összekapcsolódó, ún. folytatásos szövegmondatok között a tartalmi-logikai viszonyok kifejeződhetnek **kötőszóval**, de \emptyset kötőszós formával is. Ahogy az összetett mondaton belül szokásos, ezt a kapcsolódást kitett mellérendelő **kötőszóval (konnektor)** tehetjük explicitté, de kötőszó híján is nagy biztonsággal felfejthetők a szövegmondatok közötti tartalmi-logikai viszonyok. A kapcsolatok, következtető és magyarázó mellérendelés „elkötőszótlanodó”, az ellenentétes és a választó viszont szigorúan „kötőszós természetű”

A kötőszó nemcsak **mondatrészeket, tagmondatokat**, hanem a szövegmondatnál nagyobb szövegegységeket, a **bekezdések** kapcsolását is létrehozza. A bekezdés élén álló kötőszó annak a jele, hogy az utána következő mondatokkal szorosabb a kapcsolata, mint a megelőzőekkel.

Szemantikai hiány (ellipszis) – az egyik legerősebb szövegkapcsoló természetű tulajdonság, és egyben a nyelvi gazdaságosság eszköze.

2.3. A szövegpragmatika. A szövegtan egyik jelentős területe. A szövegben felhasznált nyelvi jelek és a beszédpartnerek kapcsolatával, a beszédpartnerek egymáshoz való viszonyával, illetve a közlés körülményeivel foglalkozik.

A szövegértéshez szükséges nyelvi (nyelvhez kötődő) tényezők:

Közös nyelvűség – a szövegalkotó és a -befogadó közös nyelvűsége, a nyelvre vonatkozó ismeretanyaga alapfeltétel a kommunikáció sikeres létrejöttéhez.

A kontextus (tágabb és szűkebb) mint nyelvi szöveggörnyezet és a **situáció** mint nem nyelvi beszédhelyzet természetes módon hozzájárul a szövegek alkotásához/értelmezéséhez. Szűkebb értelemben egy konkrét szövegszegmentum nyelvi környezete a kontextus, amelynek többféle szempontból is típusait lehet elkülöníteni:

Létezik olyan felfogás is, amely szerint van szövegen kívüli kontextus is, például a szöveghez képest maga az életmű, vagy parole értékű kontextusok is lehetnek, vagyis azok a szövegek, szövegtípusok, amelyekbe a konkrét szöveg besorolható, illetve langue értékű kontextusok, tehát azok a nyelvészeti paradigmák, amelyekbe beletartozik.

Tágabb értelemben a kontextus nemcsak a nyelvi tényezőket, hanem a nyelvvel összefüggő sajátságokat is magában foglalja: **a közlő és a befogadó nyelvi műveltségével, előismereteivel összefüggő előfeltevések, hiedelmek, bennfoglalások és következtetések rendszerét, a közlő nyelvi viselkedését.**

Aktuális tagolás. Egy mondat szintagmatikus tagolása állandó, nem múlik a szöveggörnyezeten. De mivel a mondat szövegbe van ágyazva, szórendje, hangsúlyozása, szórendje függ a megelőző mondatról, vagyis pragmatikai okokból szöveghez van kötve, aktualizált. A mondat aktuális tagolása a világról való háttértudásunk alapján meg végbe. Ez a tagolás gyakran eltér a standardtól: nem mindig az alany a téma, és az állítmány a réma. Az aktuális tagolás nem kommunikatív funkciója, hanem kontextuális függősége alapján bontja tagokra a mondatot. Ezért tárgyaljuk az aktuális tagolást a pragmatika témakörében.

A mondat tematikus és rematikus részének elkülönítése a nyelvtudományban Brassai Sámuelnél vetődött fel az 1860-as években. Ő ugyanis a mondatot mint közléségséget ismerte és ismeretlenre bontotta. Visszhangtalan maradt akkor ez a felfogás. Századunk prágai nyelvészei (Rubeckoj) újból figyelmük középpontjában állították azonban ezt az elképzelést, és megalkották az aktuális tagolás fogalmát: „Az aktuális tagolás egy sajátos szabálysor, amely a közlés előzményének, a közlési szituációnak és a beszélő szándékának megfelelően rendezi a közlési egységek releváns elemeit: megállapítja sorrendjüket, hangsúlyozásukat és bevezet sajátos alaktani elemeket.”

Az aktuális mondattagolásnak két fő fogalma van: a téma és a réma (=T–R) (téma – propozitum, topic – comment). A kontextus függvényében a téma az ismert, a réma a témához képest újságoló.

A réma a mondatnak mind szemantikai, mind fonológiai szempontból nyomatékos része. Az egyik legfontosabb rémajelölő elem a magyarban az emfázis (értelmi tagolás, mondathangsúly). Pl.:

Péter Budapesten tanul. – Kimondatlan tagadás: nem máshol, hanem Budapesten.

- = -

Péter Budapesten tanul. – Tanul, nem mást csinál.

- - =

A mondat szórendje egyértelműsítheti az írott forma jelentését is, mivel aktuális tagolása szorosan összefüggésben áll vele. A magyarban szórendi alaptranszformációval ún. fókuszképés hajtható végre. A fókusz három formai eszköz jelöli: a hangsúly, a szórend és az igekötő leválása. Pl.:

Tanul Péter Budapesten. – Az ige kerül fókusz helyzetbe.

=

Péter tanul Budapesten. – 'nem más'

=

Fogódzók a téma-réma elkülönítésére. Ahol egyértelmű szóhasználat jellemző, ott a téma-réma használat is egyértelmű, nem lehet szó többértelműségről. Hol nem egyértelmű a téma-réma viszony, ott a következők segítenek eldönteni az aktuális jelentést:

- **Kérdésesz:** A rémát megfelelő kiegészítendő kérdéssel lehet biztonsággal megállapítani, de a szövegelőzménytől függ, hogy a megfelelő kérdést tesszük-e fel, és ennek megfelelően változik a réma (pl.: A kertész kapál. – Ki kapál? v. Mit csinál a kertész?)
- **Hangsúly:** A réma mindig hangsúlyosabb, mint a téma.
- **Szórend:** A hangsúlyhoz kapcsolódik.

- A mondat **hangsúlyos eleméhez kapcsolt tagadás**) pl.: Ma megyünk a fogorvoshoz, nem holnap).
- **Kiemelés**
- **Grammatikai jellemzők:** Szófaji szempontból a téma általában a határozott névelős főnév, névmás vagy birtokos személyragos főnév. A réma elsősorban igei szófajú, kérdőszó, tagadószó, határozatlan névelős vagy névelő nélküli főnév.

Mondattani szempontból a téma alany, idő- vagy helyhatározó, de tagadott nem lehet. A réma az állítmány, az ige tárgyi vagy határozós bővítménye.

- **Szituáció**
- **Kontextus**
- **Előfeltevés**

A témák és a rémák láncszerű kapcsolódása teremti meg a szöveg tematikus strukturáját, a szöveg vázát, a tematikus progressziót.

Daneš cseh nyelvész, aki az aktuális mondattagolás szövegszervező szerepét tárja fel, a téma tagolódását tipizálja. Eszerint a szövegek téma-réma kapcsolódása szempontjából ötféle típus különböztethető meg:

1. Egyszerű lineáris progresszió: Az első mondat rémája a második mondat témája lesz.
2. Végigfutó témájú progresszió (fejlődés végigfutó témával): Mindegyik mondatnak azonos a témája, de más az új információ, a réma. A változatlan témához újabb rémák kapcsolódnak.
3. Egy témából (hipertémából) levezetett témák progressziója (fejlődés levezetett témával): Van egy fő téma (hipertéma), amelyből levezethetők a szövegmondatok témái.

4. Többfelé ágazó réma: Az első mondat rémája két részből áll és ezekből ágazik el a következő két külön téma. Itt szövegépítkezéskor az első téma levezetése után következik csak a második.
5. Témafejlődés ugrással: A szöveg írója átugorja, nem fogalmazza meg újra, az olvasó viszont odagondolja a már ismert tényeket.

Ezek a modellek egy-egy szövegnél többféle variációban jelennek meg, keveredve.

A szövegértéshez szükséges további nyelvi (nyelvhez kötődő) tényezők:

Pragmatikai előfeltevés (preszuppozíció). A szöveg jelentése nemcsak a szavakkal megfogalmazottakból születik, hanem beletartozik a ki nem fejtett előzmény is, amelyet tudottnak veszünk, ez az ún. előfeltevés (háttérfeltevés). Az olyan implicit jelentés, amelyet a beszélő adottnak, igaznak tekint, és a már megfogalmazottakból deríthető ki utólag.

A pragmatikai előfeltevés eltér a szemantikaitól, hiszen a szemantikában mondatok előfeltevéseiről beszélünk, a pragmatikában pedig a beszélő előfeltevéseiről. /Kiefer Ferenc/ (pl.: Ha hallgattál volna, bölcs maradtál volna. – nyilvánvaló az előfeltevés: 'nem hallgatott').

Pragmatikai implikáció (bennfoglalás). Az implikáció olyan megnyilatkozás, amely az adott beszédhelyzetben a szó szerinti jelentés mellett egy másik jelentést is kap. Olyan pragmatikai meghatározottságú bennfoglalás, amely se nem része, se nem következménye egy megnyilatkozásnak. Mivel a valós tényállások ismerete, az elképzelték feltételezése szükséges a szövegalkotáshoz és –értelmezéshez, emiatt kihagyhatjuk a nyelvi közlésből a gondolatsorunk egyes részleteit, azokat, amelyek az implikáció révén

kiegészültek, ezért explikálásuk mellőzhető (pl.: - Elfogyott a benzinem. – Van egy kút a sarkon túl).

A pragmatikai előfeltevések különböznek a pragmatikai implikátumoktól, hiszen egy adott megnyilatkozáshoz tartozó nem nyelvi ismeretek pragmatikaiak ugyan, de nem előfeltevések. Ezzel szemben a pragmatikai előfeltevések olyan nyelvi természetű feltételezett jelentések, amelyek világismeretünkből fakadnak, de közben nyelvi elemhez kötődnek anélkül, hogy kihatnának annak grammatikai felépíttetésére.

Pragmatikai következtetés (inferencia). A szótári jelentésen kívül a szövegből kikövetkeztetett jelentés. A szövegből visszakövetkeztetéssel felfedhetjük az okot [pl.: Elfonnyadtak a palánták. – meleg volt és nem locsolták őket], de általánosításhoz is vezethet (pl.: Kati jelesen érettségizett, Zsolt bajnok lett. Így mindkét gyermekemnek szerencsés ez az év).

A szövegértelmezéshez szükséges egyéb nem nyelvi tényezők: közös előismeretek, a szituáció

A közös nyelvűségeen belül a közös előismeretekre (konvencionális tudás, általános világtudás, tudati tartalék) is szükség van a szöveg értelmezéséhez. A közös előismeret hiánya megnehezíti vagy lehetetlenné teszi a szöveg értelmezését. Világismeretünkhöz sokféle tudás hozzátartozik. Pl.:

- **Anyanyelvi szöveghagyomány**
- **Irodalmi tradíció**
- **Történelmi múlt**
- **Konvencionális vallásos szövegek, bibliai utalások**
- **Mitológiai tudás, népi hiedelmek**

A szituáció a nem nyelvi tényezőket: a világ jelenségeinek adott térben és időben való elrendeződését jelenti. A szituációba beleértendők az objektív, a fiktív vagy a lehetséges világ beszédhelyzetei: az emberi

viselkedést meghatározó társadalmi normák, a kommunikálók viszonya (alá-főlérendeltsége), személyisége, emberi magatartása, lelki beállítódása, műveltségi ismeretszintjei, funkciói; a közlő célja, szándéka, a befogadó megértési képességei; a közlés témája, tér- és idődimenziói, formái (magán, nyilvános, intézményes, közvetlen), stb. A beszédhelyzet megszabja a kommunikációt: ki, mit, hol, milyen eszközökkel, miért, hogyan, mikor, stb. beszéljen.

A szöveg szituációba ágyazottsága, szituativitása, beszédhelyzeti függősége nyilvánvaló. A Majd adok én neked! a szituacionális kerettől függően készséges segítségnyújtástól a veréssel való fenyegetésen át egészen a jövőre vonatkozó ígéretig vagy cselekvéshalogatásig sokféle értelmű lehet. De ilyenkor – funkcionálisan – ez a szöveg már nem ugyanaz a szöveg.

A kontextus és a szituáció szoros kapcsolatban áll, de összefüggésük nem megbonthatatlan. Hasonlóak abban, hogy mindkettő hatással van a szöveg jelentésére. Különböznek azonban abban, hogy a valós/fiktív személyek, dolgok nem mindig feleltethetők meg formálisan a grammatikai személyeknek.

A szöveg szerkezete

A szöveg alkotóelemeinek egymásra épülése teremti meg a szövegszerkezetet. A mindennapi élet beszélt és írott nyelvi szövege szerkesztmény, vagyis a nyelvi jelek együtteséből alakult összefüggésrendszer. A művészi alkotás ezzel szemben már strukturált, mert mint kész műnek megszerkesztettsége, azaz struktúrája van.

A szöveg **szerkezeti összefüggése** teremti meg a szövegszerkezetet. A jól átgondolt szövegszerkezet sajátossága, hogy a mondandó lényegét magába sűrítő egyetlen **fókuszmondatra** épül, és a mondatok tartalmi és grammatikai szempontból is kötődnek egymáshoz, a szövegösszetartó erő következtében láncszerűen kapcsolódnak. Ezáltal lesz a szöveg szerkezetileg összekapcsolt, **strukturált**. A szöveg strukturális sajátossága **tagoltsága**, összetevőinek **egymásutánisága** (linearitása) és **egymásra épülése** (hierarchiája). Ezek együtt teremtik meg **globalitását**.

A linearitás lényege, hogy a nyelvi jelek meghatározott sorrendben, **térbeli, időbeli és ok-okozati** viszonyban követik egymást.

A szöveg **megszerkesztettsége** többszörös **beszerkesztettségétől** függ (a szituáció, a közös tudati tartalékba való beszerkesztettségétől). A szöveg kisebb egységei be vannak szerkesztve a makrostrukturális egységekbe, így lesz a szövegszerkezet hierarchikus.

Mikroszerkezeti egységek: szövegmondatok, mondattömbök, konstrukciótípus, bekezdés.

Makroszerkezeti egységek: bevezetés, tárgyalás, befejezés

Ezek egymásba épüléséből születik meg végül is a szöveg. Minden szövegegység önmagában is megszerkesztett, és ugyanakkor be is szerkesztett a felette álló szövegegységbe. A beszerkesztettség jelei, kifejezőeszközei:

- A komponensek sorrendje
- A kötőszók
- Az utalások.

Mikroszerkezeti egységek:

A **szövegmondat**, azaz **mondategész** a szövegszerkezet alapegysége. A szövegmondat önmagában is közlésértékű lehet a szöveg mikroszerkezetének legkisebb egységként.

A **mondattömb** a szövegmondatok tartalmi-logikai egysége. A mondatot nemcsak megszerkesztettsége jellemzi, hanem beszerkesztettsége is. Ettől lesz a szöveg szöveg. Vagyis a szövegmondatok közvetlenül Szemantikai utalással is jelölhető a mondattömb mint szegmentum határa [pl.: Már említettük, hogy...]

A **bekezdés (paragrafus)** a szöveg szemantikai-logikai, szintaktikai-intonációs-tipográfiai elkülönülő része az írott szövegben, amely az egyik bentebb kezdéstől a másik bentebb kezdésig tart, rendszerint szövegmondatok együtteseként. Egyetlen mondat is állhat bekezdésként. A bekezdés nem csak formai jegy, hanem funkciója a téma tagolódásának vizuális jelölése. A szövegmondatok vagy mondattömbök a lényegét sűrítő ún. **tételmondat** köré csoportosulva magasabb szintű tartalmi-szerkezeti mikroegységgé: bekezdéssé szerveződnek. Ez a legnagyobb mikroszerkezeti egysége a prózának.

A **tételmondat** azzal, hogy a bekezdés tartalmi összességét fejezi ki, a szöveg **globális kohézióját** biztosítja. Ez a bekezdés szervező mondata, többnyire nyitott mondatként, a gondolkodás kiindulópontjául szolgáló tételt fogalmazva meg. Bár a bekezdés jobbára tételmondatokkal szokott indulni, természetesen ennek helye nincs megkötve, szerepelhet a bekezdés végén is, és ilyenkor következtetést fogalmaz meg. Állhat a tételmondat a bekezdés közepére helyezve is, ilyenkor mintegy a bekezdés elejét és végét összekötő szerepű.

Új bekezdést szokás indítani új tartalmi egység határán. Így tehát a bekezdés a **tematikai azonosság és elkülönülés** érzékeltetője is, bár a bekezdés esetleg a tartalmi kitérés elkülönítésére is szolgálhat.

Makroszerkezeti egységek:

A **szöveg makroszerkezeti egysége** tartalmilag és többnyire formailag is elkülönülő, a mondatnál nagyobb olyan funkcionális szövegrész, amelynek szerepe a szövegtípus szempontjából releváns, megléte pedig a szöveg aspektusából nélkülözhetetlen.

A bekezdések összekapcsolódásából formálódnak a szöveg makroszerkezeti egységei: az antik retorikák elnevezései szerint ezek a **bevezetés, tárgyalás, befejezés**, és ezekből alakul ki a **szövegegész**.

A **bevezetés** a téma fölvetésére vagy hangulati indítására való makroszerkezeti egység. A sztereotip meseküszöbök (pl.: Hol volt, hol nem volt...) például nem kizárólag a szöveg elhatárolását szolgálják, hanem nagyon fontos eszközei a légkörteremtésnek. Mivel hatásos bevezetéssel lehet a szónoknak a hallgatóság figyelmét magára és beszédére irányítani, ezért meghatározó jelentőségű ez a szövegszegmentum. A bevezetésnek olyan szerepűnek kell lennie, amely a textust összeköti a főtétellel.

A **tárgyalás** a legterjedelmesebb és tartalmilag a legfontosabb makroszerkezeti egység, mert ez tartalmazza a téma alapos kifejtését: a dolgok leírását, a történetek elbeszélését, az események párhuzamos vagy egymásba kapcsolódó szálait a szöveg hely- és időstruktúrájában, az álláspontok melletti érvelést, stb. Maga a tárgyalás is tovább bontható tartalmi egységekre.

A **befejezés** a tárgyalásban kifejtettek következményét, összefoglalását, érzelmi lezárását nyújtja. Az érzelmek felkeltése is része lehet a befejezésnek: a rokonszenv a szónok és ellenszenv, harag az ellenfél iránt. Legfontosabb szerepe azonban, hogy megéreztesse a beszéd lezártágát.

A makroszerkezeti egységek terjedelme, aránya tartalmi súlyuknak megfelelő, vagyis mivel a mondandó szempontjából a tárgyalásban megfogalmazott kifejtésnek van a legnagyobb jelentősége, ezért a szövegnek ez a leghosszabb része.

A makroszerkezeti részek megléte vagy hiánya alapján szokás **teljes** és **hiányos szövegről** beszélni. A szövegek általában teljes szerkezetűek, azaz mindhárom makroegység megtalálható bennük. Ahhoz, hogy szövegről beszélhessünk, **legalább az egyik fő** rész megléte szükséges, amely egy mikroszerkezeti egységnyi.

A szöveg akusztikuma

Az előbeszéd elsődlegesen a hallgató számára valamely hangélmény. Első benyomásunk is annak akusztikuma, mielőtt tartalmát megértenénk. Szövegeink nagy része ma is élőszóban hangzik el.

Az ókorban az élőszóban elhangzó, de igényesen szerkesztett szövegnek nagy tradíciója volt. A szépirodalmi művek is szóban éltek.

A szóbeli közlés egészére kiterjedő, kohéziós erőt biztosító szövegfonetikai eszközhasználat a **szövegfonetika** foglalkozik. A hallott szöveg alapján meghatározhatjuk a beszélő orgánumát, személyiségét, lelkiállapotát, érzelmi állapotát, esetleg foglalkozását, nemét, korát, következtethetünk a beszédszituációra.

Manapság a parlamentben, a bírósági tárgyalásokon is előre megírt beszédek hangzanak el, s többnyire felolvassák azokat. Így érződik, hogy nem a fülnek szánt gondolatokat hallunk.

A szóbeli szöveg multimediális jelrendszer is, mivel a nyelvi jeleken kívül kísérik **szupraszegmentális, aszegmentális, nonverbális** jelek is. A szupraszegmentális és az aszegmentális eszközök szerepe a tagolás, kiemelés, tartalmi-logikai-szerkezetiviszonyok érzékeltetése.

Szupraszegmentális vagy paralingvisztikai eszközök: hangerő, hangsúly, hanglejtés, hangszín, hangmagasság

Aszegmentális vagy nyelvi jelek közötti eszközök: tempó (beszédsebesség, ritmus), szünet

Nonverbális vagy metakommunikációs, nem nyelvi jelek: gesztus, mimika, testbeszéd, tapintás, szemmozgás, stb.

Hangszín – ez az adott beszélő saját jellemzője. Minden embernek van sajátos, csak rá jellemző, természetes hangszíne, erről ismerjük fel őket, ha nem látjuk, csak a hangjukat halljuk. Az életkor és az érzelmek megváltoztathatják a hangszínt, de a beszéd témájától függően akár mi magunk is képesek vagyunk hangszínünk mesterséges változtatására. Akaratlagosan valamelyest változtathatunk rajta (pl. parodisták vagy mi magunk gyermeknek mesélve).

Hangerő – kiemeli a fontosabbat, így tagolja is a szöveget. Ezt a hangulat is befolyásolhatja. Az érzelmekre való hatás és a lényegkiemelés egyik eszköze lehet a hangerő fokozása. Fontos a témához, helyezethez illő hangerő megválasztása. Sokszor meggyőzőbb a közepes hangerővel mondott beszéd mint a túlzott hangerejű. Ugyanakkor vannak alkalmak, amikor az ünnepélyesség, a hév megkívánja az emelt hangerőt, különben életteleenné és hittelenné válik a beszélő.

Hangsúly – hangerőtöbblet. Annak a szónak az első szótagjára esik, amely az újat közli. (azaz a **réma**). Így azok a szótagok, melyeket nagyobb hangerővel ejtünk hangsúlyosak. A többi szótag, melyet átlagos erővel mondunk hangsúlytalanok. A hangsúlyos szavak ejtésekor a hang magassága emelkedik, előtte egy kis szünetet tartunk. Megkülönböztetünk szó-, szakasz-, és mondathangsúlyt, ezek a típusok értelmileg tagolják a szöveget, míg az érzelmi hangsúly a beszélő érzelmi viszonyulását fejezi ki a témához, a hallgatóhoz. A „mesélő hangsúly” esetében minden ingatag hangsúlyhelyzetű szó főhangsúlyos lesz (pl. Egyszer volt, hol nem volt...) Mondatainkat a hangsúlyozás kisebb egységekre, úgynevezett szakaszokra bontja. Egy-egy ilyen szakasz hangsúlyos szótaggal kezdődik, és a következő hangsúlyos szótagig tart. A mondat annyi szakaszra oszlik, ahány főhangsúlyos szótag van benne. Ezt a hangsúlyt **szakaszhangsúlynak** nevezzük. Amikor a mondat valamelyik szakasza erősebb nyomatékot kap, akkor az **mondathangsúllyá** válik. Az előzőekhez képest új, lényeges közléselemet tartalmazó szakasz, melynek első szótagját erősebb nyomatékkal ejtjük. Egy mondatnak lehet több mondathangsúlyos része is. A mondathangsúlyos mondatokat nyomatékos mondatoknak nevezzük. A leghangsúlyosabb mondatrész, az új közléselem, azaz a réma általában a mondat állítmánya elé kerül: pl. Ma este hat órakor lesz az előadás. Az **érzelmi hangsúly** kiegészíti, erősíti, esetleg módosítja az értelmi (szó-, szakasz-, mondat-) hangsúlyt.

Hanglejtés vagy intonáció az egyén alaphangjának, hangmagasságának a beszéd közbeni változását, a beszéd dallamát

jelenti. A hangsúly és a hanglejtés szoros kapcsolatban vannak egymással: a hangsúlyos szótagot, ill. szakaszt magasabb fekvésben mondjuk. A hanglejtés több tényezőt tartalmaz: ezek a **hangfekvés**, a **hangköz** és a **hangmenet**. A hangfekvés általában a beszélő egyéni sajátosságaitól függ. A férfiak többnyire mélyebb, a nők és a gyerekek magasabb hangfekvésben beszélnek. Természetesen a hangfekvés függ az ember testalkatától, természetétől, korától, sőt hangulatától is. A hangköz szorosan összefügg a hangfekvéssel. Itt is fontos befolyásoló szerepük van érzelmeinknek. A vidám, derűs ember nagyobb hangközökkel, míg a szomorú ember kisebb hangközökkel beszél. A hangmenet vagy dallamvonal nyelvenként különböző. A magyar nyelvben a dallammenet iránya háromféle lehet: lebegő, ereszkedő vagy emelkedő. A hangmenetet meghatározzák a beszédben alkotott mondatok fajtái, egyéni beszédstílusunk, de tudatosan is alkalmazhatjuk a nyilvános megszólalás közben. A hanglejtés szerepe többértű: egyrészt mondatfajtákat különít el (modalitás szerint), másrészt határozottságot, érzelmet fejez ki, harmadrészt tagolja a beszédet, mint minden zenei kifejezőeszköz. Fajtaát **tempó** és **magasságváltozás** szerint különítjük el egymástól. Tempó szerint gyors (szökő és eső) és lassú (emelkedő és ereszkedő) hanglejtést különítünk el. Magasságváltozás szerint lehet ereszkedő (kijelentés, kiegészítendő kérdés, eldöntendő kérdés + -e kérdőszó) emelkedő-eső (eldöntendő kérdés), lebegő (közbevetés) eső-szökő (felkiáltás, felszólítás)

Hangterjedelem – magassági váltása, hanglejtése egyéni. A középfekvéstől való magassági váltás a tartalmilag kiemelendőt jelöli. A nők hanglejtése dallamosabb, a férfiaké ereszkedő.

Tempó – sebesség, ritmus. beszédtempónak is fontos szerepe van a szövegek megértésében, a hallgatóság meggyőzésében. A túlságosan hadaró, gyorsan beszélő szónok beszédét nem tudják követni a hallgatók. A beszédtempó változtatása is retorikai eszköz a fontos dolgok kiemelésére, a kevésbé lényegtelenek elkülönítésére. A fontosabb dolgokat általában lassabban, míg a kevésbé lényegeseket

gyorsabban mondjuk. A szünet előtt és kevés szótagból álló szavaknál lassítjuk a tempót.

Szünet – értelmi tagolást szolgál. Expresszív szünet – hatásszünet. A szünet lehet rövid, közepes és hosszú. Ennek megítélése szubjektív. Beszélünk hangos szünetről is, ez hezitatív elemet is tartalmaz (pl. Azt akarom mondani, öö... hogy...)

A beszédet kísérő egyéb **nonverbális** (nem nyelvi) jeleknek is fontos kifejező szerepük van. Befolyásolják a szövegértést a beszélő taglejtései, kéz-és lábmozdulatai, testtartása, arcjátéka, tekintettartása, valamint a hallgatók és a közöttük lévő távolság nagysága is. A beszédet kísérő nem nyelvi jelek ugyanolyan fontosak, mint a szavak, hiszen megerősítik, vagy cáfolják amit mondunk.

A kötetlen szöveg akusztikuma. Amikor szöveget mondunk vagy írunk, a szövegértésben nagy szerepük van a kommunikáció nem nyelvi jeleinek. Ezek segítenek abban, hogy a beszéd **meggyőzően** szóljon, **kifejező** legyen, és **hitelesnek** tűnjön. A szöveg a hangzásával is hat ránk. Bár a hangoknak önmagukban nincs jelentésük, de van esztétikai hatásuk, kifejezőerejük. A beszédet kísérő zenei eszközöket más néven **mondat- és szövegfonetikai eszközöknek** nevezzük. Ezek olyan nem nyelvi jelei a hangos kommunikációnak, amelyek tudatos alkalmazásával erősíthetjük mondanivalónkat, az értelemre és a hallgatók érzelmeire hathatunk.

Más az akusztikuma a spontán és a kötött, felolvasott szövegeknek.

Az **élőszó** zeneibb, hiszen a gondolat születésével egyszerre keletkezik, s így szabálytalan ritmus, meglepő szünettartások, szokatlan hangsúlyozás, hangerőhasználat, hanglejtés jellemzi. Kevesebb benne a tagolás, a mondathatárok egybemosódnak.

Előadott és a felolvasott kötött szövegek akusztikuma. Ezeken érződik a **reprodukáló-interpretáló** szándék. Az előadandó szöveget először elemezzük minden szinten:

- átfutó olvasás

- tartalmi értelmezés
- a szöveg szerkezetének meghatározása
- kapcsolódások vizsgálata
- mikrostruktúra

A vers hangulatához, szerkezetéhez, tartalmához igazodnak a mondatfonetikai eszközök. Ha párbeszéd van a versben, hangszín, hangmagasság, hangerőváltás szükséges.

A felolvasott szövegek akusztikuma egyhangúbb, jóval kisebbek a váltások. Kisebb hangterjedelem, mint a beszélők.

Az írott szöveg akusztikus tagolódását éreztető nyelvi elemek. Különösen az ismétlés segíti a szöveg tagolását: terebélyesedik, fokozódik ennek hatására. Szóismétlés, anafora (ő), refrén, keretbe foglalt ismétlés, végím, hangutánzó, alliteráció.

*És le se kellett hunyni a szemem,
álom gyült át minden érzékemen,
álom, amelyet az ópium ad,
álom, melyben néma kéz simogat,
álom, mely élő falakon visz át,
álom, mely csupa tükrös bujaság,
álom, amelyben ég s föld tündököl
 és egész testünk hangtalan gyönyör.
 (Szabó Lőrinc: TücsökHzene)*

*És gunnyasztva és meghajolva,
 Mintha tavasz sohse lett volna,
de élni, de élni.
 De tiltakozni és akarni,
 de, jaj, még most, most meg nem halni,
de élni, de élni.
 (Ady: Tiltakozni és akarni)*

A magyar beszéddel kapcsolatban a többség fejében a nyelvművelő műsorok, a korábbi anyanyelvoktatási módszerek következtében a szép magyar kiejtés eszméje él. Ami sokszor a tiszta hangképzésre, az artikulációra utal. Wacha Imre szerint viszont a magyar akusztikus ideál lényege „a szövegnek, a szövegben rejlő gondolatnak és mondanivalónak értő-értető megszólaltatása: tolmácsolása”.

Tájnyelvi kiejtést szövegeinkben (akár spontán, akár kötött, akár hétköznapi, akár formális) gyakran hallhatunk. Régióink sajátossága, mely sokszor írott szövegek alkotásakor is megnyilvánul, s a helyesírási szabályok alkalmazásakor is okozhat bizonytalanságot. Hiszen a kiejtés elvének érvényesülésekor nem a környezetünk nyelvvaltozatának hangtani jellemzőire kell gondolnunk, hanem a magyar standard kiejtésére. Pl. tiz – tíz, turó – túró, szallag – szalag, szöllő – szőlő, stb. A tájnyelvi jellemzők a szépirodalmi művekben főleg célzatosan jelennek meg. Az archaikus ejtés úgyszintén.

A magyaros intonálás megtörik, ha a magyar szövegbe idegen nyelvű részt szúrunk. Ez szintén gyakori a kárpátaljai magyarság, illetve más többnyelvű közösség esetében is. Hiszen a **kódváltás** része mindennapi kommunikációnknak is, de a kötött, szerkesztett szövegeinkben is gyakran alkalmazzuk.

„Mikor meglátják, hogy mi van a szenen, job tvoju máty meg job tvoju máty vót osztán! Két katona vót. „Po gyeszjátýi” azt mondták. Kifele! Sorakozni!... (Márku 2013: 111)

Az olvasás, amely a szövegtartalom befogadását szolgálja, együtt jár a belső hallással. **Belső hallás** – amikor a szövegek néma olvasásakor is halljuk magunkban a közlést. „A felolvasás vagy előadás - a szöveg „hangosítása” - viszont már szövegfonetikai: supra- és aszegmentális, illetve nonverbális eszközeivel kívánja elérni a szövegtartalom tolmácsolását és a könnyebb értelmezést”. (Szikszainé 2006: 96)

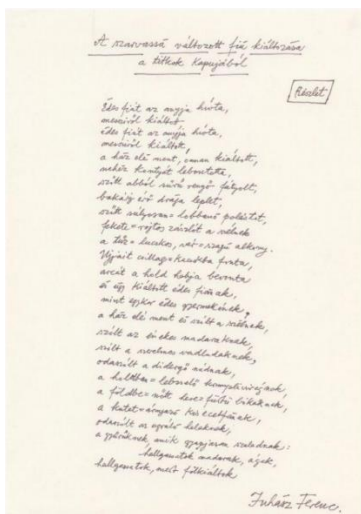
A szöveg írott formája

„A szövegnek az elhangzón kívül a másik alapvető megjelenési módja: a vizuális közlési csatornán érkező **írott szöveg formája** vagy **írásképe**. Az írás - mint a beszéd szimbolizációja a képi ábrázolásból absztrahálódott, transzformálódott jelrendszerként másodlagos kifejezési lehetősége a nyelvi közlésnek. A beszédnek a fontosabb részét: a tartalmát rögzíti, de igény van az érzelmek tükrözésére is. Ezért javasolt például 1953-ban Franciaországban a *Chronique Graphique* című folyóirat speciális írásjeleket az irónia, gúny, szimpátia stb. éreztetésére.

A szemiotikai textológia a szöveg fizikai megjelenési formáját **vehikulumnak** nevezi (Petőfi S. János 1996d, 11-14), és ettől elkülöníti az ehhez rendelhető tudati képet, illetve ezen belül a fizikai (figura) és nyelvi (notáció) arculatot; illetve a figurának és a notációnak a közvetítésével a vehikulumhoz társítható formai felépítést kontextuális formációként különbözteti meg” (Szikszainé 2006: 101)

Szemiotikai textológia foglalkozik a szöveg fizikai megjelenési formájával (vehikulummal Petőfi S. alapján)

Az írásformák lehetnek **kézi** és **nyomtatott** formák.

A szarvassá változott fiú kiáltása a titkok kapujából

Édes fiát az anyja hívta,
messziről kiáltott,
édes fiát az anyja hívta,
messziről kiáltott,
a ház elé ment, onnan kiáltott,
nehéz kontyát lebontotta,
szótt abból sírú rengő fátyolt,
bokáig-érő drága leplet,
szótt súlyosan-lobbanó palástot,
fekete-rojtos zászlót a szélnek
a tűz-lucskos, vér-szagú alkony.
Ujjait csillag-kacsokba fonta,
arcát a hold habja bevonta
és úgy kiáltott édes fiának,
mint egykor édes gyermekének,
a ház elé ment és szólt a szélnek,
szólt az énekes madaraknak,
szólt a szerelmes vadludaknak,
odaszólt a didergő nádnak,
a holdban-lebzselő krumplivirágnak,
a földbe-nőtt here-fürtű bikáknak,
a kutat-árnázó kis ceefának,
a gyűrűknek, amik gyapjasan szaladnak:
hallgassatok madarak, ágak,
hallgassatok, mert fölkiáltok

A szöveg formája jelzi vizuálisan a szöveg egységét, tagolódását, lezártágát. Vizuális megjelenési módja sok esetben fokozza a hatását.

Kézzel írott szövegből következtethetünk az író egyéniségére, iskolázottságára, nemére, lelkiállapotára. A kézirás elemzésével a grafológia tudománya foglalkozik.

A szövegformátumokat a következőképpen csoportosíthatjuk: mindennapi, publicisztikai, hivatalos, tudományos, művészi

Nyomdatechnikai eljárások. A különböző szövegek tagolásának megvannak a jellemző sajátosságai:

- hivatalos szöveg – kötött forma, szigorú szabályok, paragrafus jel
- hirdetés – keret, kiemelések
- tudományos szöveg – számozás, kiemelések
- irodalmi műnemek, műfajok jellegzetes szövegtagolása
- dráma – a szereplők megszólalása szerint tagolódik a szöveg
- próza – összefüggő szöveg, fejezetcím, számozás, sorkihagyás

Régen nem használtak bekezdést, ma már azonban nem csak formai, hanem tartalmi tagolást is jelöl.

- prózavers – önkényes tördelésű sorok
- vers – a sorok optikai különállása, verskép jellemzi. Leggyakoribb a 4 soros strófa. A kétsoros versszakok rövid gondolatokat jelenítenek meg, a többsorosak hosszúakat, bonyolultabbakat. Szonett – 4 4 3 3

Amikor a vizuális kép hat az akusztikai élményre – „látható ritmus”. A szövegforma és a hangzás erősíti egymást.

Például: függőleges sorok, ki-be ugratott sorok, Radnóti Erőltetett menet című versének „vánszorgó” sorai. Ilyenkor a forma utal a tartalomra is – elmúlás = rövidülő sorok a strófában.

ERŐLTETETT MENET

Bolond, ki földre rogyván fölkel és újra lépked,
s vándorló fájdalomként mozdit bokát és térdet,
de mégis útnak indul, mint akit szárny emel,
s hiába hívja árok, maradni úgyse mer,
s ha kérdezed, miért nem? még visszaszól talán,
hogy várja őt az asszony s egy bölcsőbb, szép halál.
Pedig bolond a jámbor, mert ott az otthonok
fölött régóta már csak a perzselt szél forog,
hanyattfeküdt a házfal, eltört a szilvafa,
és félelemtől bolyhos a honni éjszaka.
Ó, hogyha hinni tudnám: nemcsak szivemben hordom
mindazt, mit érdemes még, s van visszatérni otthon;
ha volna még! s mint egykor a régi hús verandán
a béke méhe zöngne, míg hűl a szilvalekvár,
s nyárvégi csönd napozna az álmos kerteken,
a lomb között gyümölcsök ringnának meztelen,
és Fanni várna szökén a rőt sövény előtt,
s árnyékot írna lassan a lassú délelőtt, -
de hisz lehet talán még! a hold ma oly kerek!
Ne menj tovább, barátom, kiálts rám! s fölkelek!

Bor, 1944. szeptember 15.

Írástípusok, betűfajták. A magyar fonematikus, latin betűs írás. Jelölésre, főleg a tudományban használatos a görög, gót, cirill betű, az arab, római számozás.

Kiemelésre különböző betűtípusokat használhatunk: dőlt betű, vastagítás, betűritkítás, áthúzás, nagybetűs szókezdés (szimbolikus jelentés).

A szó végig nagybetűs írása az emfázis – érzelmi, nyomatékos ejtés szembeszökő jele.

Betűsokszorozás – hosszabb ejtés, kiemelés.

Az írásjelek az írott szöveg tagolását, értelmezését segítik, helyenként érzelmileg árnyalják az írott szöveget. A modern költészetben azonban az **interpunkció** elhagyása bevett gyakorlat. Célszerű többféle írásjellel tagolni a leírt szöveget, de figyeljünk arra, hogy jelöléseinket következetesen használjuk. Rendszerűségre, egységességre törekedjünk. Ha azonos helyzetben azonos írásjeleket használunk, a szöveg hasonló elemeit az írásjelekkel is egymáshoz fűzzük.

A **mondatvégi írásjeleknek** szerepük van a mondat lezárásában, tagolásában. Értelmezik és érzelmileg árnyalják a mondatot, kifejezik modalitását, azaz a beszélőnek a valósághoz, a szituációhoz, a hallgatóhoz való viszonyát. Mondatvégi írásjelek: **pont**, ami kijelentő mondatok végén van, a **felkiáltójel**, ami felkiáltó, felszólító vagy óhajtó mondatok végén szerepel, valamint a **kérdőjel**, ami az eldöntendő és a kiképzítendő kérdő mondatokat záró írásjel.

A **mondaton belüli írásjeleknek** is a szövegünk megformálásában van szerepe. Ilyen a **vessző**, ami a tagmondatok, szavak elkülönítését szolgálja. A **pontosvessző** a vesszőnél határozottabb elkülönítést szolgálja a mondat egyes részeinek: felsorolásban a különmemű csoportok elválasztására, többszörösen összetett mondatokban a szorosabban összetartozó tagmondatcsoportok elválasztására. A **kettőspont** legfőbb szerepe a figyelem felkeltése, érzelmi, gondolati előkészítés a következő szakaszra: bevezethet idézetet, állhat felsorolás előtt; összetett mondatokban szerepe az erőteljesebb tagolás, a

kiemelés; művészi stílusban a sűrítés, a mondanivaló feszültségének fokozása. A **gondolatjel** közbevetések, logikai vagy hangulati váltások elkülönítésére szolgál: a párbeszédben a beszélők megszólalását jelzi; új, meglepő gondolatsor jelölésére szolgál; gondolatjelpárként beékelést jelez. A **zárójel** közbevetett vagy kevésbé fontos szövegrészt különít el: magyarázó, utaló jellegű betoldást foghat közre; szubjektív (gyakran visszavonó jellegű) kiegészítés betoldásra. Az **idézőjel** szerepe a kiemelés. Sajátos szempontú elkülönítésre szolgál: más szavainak idézésekor használjuk; ha a szöveg egy része sajátos érzelmi színezetet kap (pl. gúny esetén). **Három pont** a gondolatsor félbeszakítását, a mondat befejezetlenségét jelzi. Élőszóban hosszabb szünettel egyenértékű. Művészi stílusban célja az elgondolkodtatás. Egyéb tipográfiai eszközök célja a vizuális kiemelés, az értelmi tagolás. Ilyen a dőlt (kurzív) betűszedés, a vastag betűs (fett) szedés, a ritkított szedés, aláhúzásos kiemelés, eltérő betűtípus alkalmazása.

„Az értelmi egybekapcsolást vagy éppen elkülönítést, az érzelmek hullámzását vizuálisan is kiemelik az írásjelek, amelyeknek a szokásostól eltérő vagy kombinált használata még inkább a szöveg értelmi-érzelmi mélyebb rétegei felé irányítja az olvasó figyelmét. S mindezt takarékosan, vagyis verbalizálás nélkül éri el” (Szikszainé 2006: 126).

ÉVAÉVAÉVAÉVAÉVAÉVA
ÉVAÉVAÉVAÉVAÉVAÉVA
ÉVAÉVAÉVVVVVVVVVVVA
ÉVAÉVA
ÉVAÉVA ádám
ÉVAÉVA
ÉVAÉVAÉVAAAAAAAAAA
ÉVAÉVAÉVAÉVAÉVAÉVA
ÉVAÉVAÉVAÉVAÉVAÉVA

A **reklámok** nagy része is a kép és a szöveg együttesére épül. A rádióban, televízióban, interneten ehhez sokszor társul a hang is. Ezek elemzése több szempontú megközelítést igényel. Lózsi Tamás tanulmányában elemzi a reklám kialakulásának történetét, elemzési mintákat adva a szövegértési gyakorlatokhoz (<http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=401>)

A szövegtipológia és szövegstilisztika

A különböző szövegek típusba sorolása rendszerint nem okoz gondot a laikusoknak sem. Viszont nem ennyire egyszerű, ha elméleti keretbe kívánjuk foglalni a szövegtipizálást. Ezek a minták általában nyelvspecifikusak. Különböző kutatók a szöveg belső vagy külső, esetleg belső és külső jellemzőit együttesen figyelembe véve osztályozzák a nyelvi produktumokat. A magyar szövegtipológia a közlési mód szerint négy csoportba sorolja a textust: **érvelő** (meggyőzést szolgálja), **leíró** (ismertető szerepű), **elbeszélő** (cselekményeket, eseményeket mond el), **értékelő** (állásfoglalást kifejtő). Az első három típussal az általános iskolában is ismerkedtek, jellemzőivel is tisztában vannak.

Szikszaíné Nagy Irma Szilágyi N. Sándor osztályozását összefoglaló jellegűnek tekint, mivel több szempontot is figyelembe vesz:

I. Nyelvük szerint: magyar

... nyelvű

a nyelv kora szerint: régi

mai

a nyelvhasználat szabályozottsága szerint: nem normakövető
normakövető

II. A közlemény közege szerint: szóbeli

írott

III. A közlemény célja és szerepe szerint: kapcsolatteremtő

ismeretközlő

érzelemkifejező

felhívó

IV. A közlemény jellege szerint: köznapi

poétikai: nem művészi

művészi

V. A közlemény tárgya szerint:

a tárgy külső: általános tárgyú

sajátos tárgyú: tudományos

műszaki

jogi

hivatalos

filozófiai egyéb

a tárgy maga a nyelv: metanyelvi

VI. A beszélő (és hallgató) társadalmi hovatartozásának kifejeződése szerint:

nem csoport jellegű

csoport jellegű: zsargon

argó

szleng

A közlemény közege szerint megkülönböztetett beszélt és írott szövegek jellemzőit a következőképpen foglalják össze:

Beszélt szöveg	Írott szöveg
<ul style="list-style-type: none">• akusztikus benyomás• egyszeri• időhöz, helyhez kötött• rögtönzött, azonnali fogalmazású• ösztönösebb, igénytelenebb megformáltság• implicittebb (több az implikáció)• lazább szerkezetű szövegépítkezés• laza mondatkapcsolás (impliciten jelzett) • több a nem folytatásos szövegmondat• elmosódó mondathatárok• szukcesszív mondat típus (lineárisan kibomló)• a befejezetlen mondat gyakorisága• agrammatikus (szerkesztetlen vagy rosszul szerkesztett) és inkább mellérendelt mondatok sokasága• a mondatmodalitás sokfélesége• sok felesleges, hezitációs szünettel tagolt• igénytelenebb szóhasználatú• sok a redundáns eleme• a normától kisebb-nagyobb mértékben eltérő• supra-, aszegmentális és nonverbális elemek kísérik vagy helyettesítik a közlést• a befogadó azonnali visszajelzései befolyásolják	<ul style="list-style-type: none">• vizuális benyomás• megismételhető• időben-térben kevésbé korlátozott• átgondolt, megtervezett, javított• tudatosabb, igényesebb megfogalmazás • explicit (kevesebb bennfoglalás)• kötöttebb szerkezetű szövegépítkezés• erőteljesebb mondatkapcsolás (kötőszóval expliciten jelölt)• több a folytatásos szövegmondat• egyértelmű mondathatárok• szimultán mondatépítés (hierarchikusan rétegződő)• a mondatok befejezettsége• grammatikailag jól formált mondatok • a kijelentő mondatok dominanciája• tudatos, szabályos tagolású• igényes szóhasználatú• kerül a redundanciát• normakövető • a verbális elemek vagy az interpunkció következtetni enged nyelven kívüli eszközökre• a befogadó esetleges visszajelzése időben későbbi

Az egyirányú és kétirányú információátadás alapján különítjük el a monologikus és dialogikus szövegeket. Ezek különbségeit a következő szembenállással szemléltethetjük:

Monológ

- változatlan beszélő
- részletező (az előzményeket feltáró)
- nem a pillanatnyi szituáció függvénye (többnyire hosszas tervezés után történik a szöveg írásba foglalása)
- önkényes, szabad beszéd (a szövegalkotó intenciójának megfelelően felépített)
- alaposan megszerkesztett
- végiggondolt szóválasztás
- választékosabb
- a szupra-, aszegmentális és nonverbális eszközök visszafogottabb használata
- retorikusabb

Dialógus

- beszélőváltás
- elliptikus (az ismert tényeket nem említő)
- szituatív (a konkrét beszédhelyezethez igazodik)
- kontextuális, reagáló (a beszédpartner válaszához igazodó)
- kevésbé szerkesztett
- sztereotíp kifejezések gyakorisága
- egyszerűbb, természetesebb
- a szupra-, aszegmentális és nonverbális eszközök dominanciája
- kevésbé retorikus

Forrás: Szikszainé 2006: 29

A textológia és a stilisztika kapcsolata vitathatatlan. A tudomány művelői között is vannak, akik **ikertudománynak** nevezik, vagy éppen egyiket a másik ágának, alfajának tekintik. Kétségtelen, hogy a szövegtan eredményei segítik a stilisztikát. A stíluskohézió megteremtésében azok a stiláris eszközök vesznek részt, melyek a **funkcionális stilisztika** elemzési szempontjai szerint is a szöveg stílusát alakítják. Ezek a következők: **a hangzaspárhuzamok és -ellentétek; a szöveg stílusára kiható szó- és kifejezőkészlet; a mondatépítés mint stílusjellemző; a mondatkapcsolással összefüggő mondatalkotás; mondatsorozatot vagy szövegegészt átfogó stilisztikai alakzatok; a képek és képrendszerek; a stílus ökonómiája; a stílusutánzás, a stílusárnyalat, a műfajiság; egyetlen nyelvi-stiláris eszköz dominánssá válása** stb. Mivel stilisztikát előző félévben tanultak, itt részletekre nem térünk ki, ismereteiket az elemzések során alkalmazzák.

A szövegbefogadás fázisai, befogatói magatartás

A szöveggel sok tudomány foglalkozik, de különböző szempontok alapján: szemiotika, hermeneutika, szociolingvisztika, kognitív pszichológia, stb.

A **hermeneutika** is a szöveg **interpretációjával** (szövegértelmezés, szövegmagyarázat) foglalkozik, de egyediként elemzi, műalkotásként szemléli. A nyelvtudomány viszont az általános szabályszerűségeket kutatja.

A szövegbefogadás (hallás, olvasás) fázisai:

1. **szövegpercepció** – akusztikus/vizuális felfogás, érzékelés
2. **szövegrecepció** – a jelentés elsődleges, gyors felfogása, értelmezése (betűhű, litterális olvasás)
3. **szöveginterpretáció** – magyarázat, analízis
4. **szöveghatás** – érzelmeket vagy cselekedetet kiváltó szöveghatás

Az elhangzó és az olvasott szöveg megértése kommunikatív feltételek függvénye.

Az élőnyelvi kommunikációban a szövegalkotó és a befogató interakciójának köszönhetően félreérthetetlen a szövegértelmezés.

A közvetett kommunikációban pedig az egyértelmű kódolás segíti az értelmezést.

A szövegértéshez egész kódrendszer ismerete szükséges:

1. auditív észlelés – dekódolás
2. nyelvi kód ismerete
3. kinezikus kód (mimika, gesztusok)
4. tárgyi szimbolizmus kódja (ruházat, hajviselet, környezet)
5. szociokulturális tényezők ismerete
6. a szövegalkotás milyensége (a kohezív szöveg érthetőbb)
7. vizuális forma az nyomtatott forma esetében.

Szövegértés – a szövegbe kódolt üzenet jelentésének az újratereemtése vagy megteremtése. Ezt lehet tanulni, fejleszteni.

Foka:

- részleges megértés (gyengébb nyelv- vagy világismeret miatt)
- teljes megértés (nyelv-, világismeret, közlési helyzet, szövegalkotási szabályok ismerete)

A szöveg **jelentésének** megértéséhez elegendő a nyelvi ismeret, **tartalmának** megismeréséhez már nem csak nyelvi tudás szükséges.

A szöveg informativitása a befogadó számára attól függ, milyen ismeretei vannak a világról, a szituációról stb. Különböző az információértéke más-más befogadó számára.

A tudás megszerzése szempontjából szemantikai informativitása alapján értékeljük (felfogjuk, megértjük, értelmezzük)

A tudás hasznosíthatósága szempontjából pragmatikailag informatív

- új információt közöl
- konkluzív(az információkból új következtetést von le)

A szemantikai szövegértést meghatározó tényezők a befogadó szempontjából

- nyelvismeret
- kognitív, kreatív képesség
- konnotatív értelem felfedezése
- műfaj, típus felismerési képesség
- előismeret

A szöveg pragmatikai megértése az a folyamat, amelyben a befogadó információk birtokában nyelven kívüli elemeket hoz kapcsolatba a szöveggel.

A szövegértés hatékonyságát segítő szövegalkotási tényezők:

1. **akusztikus vezérlés** (nagyon hatékony: hangszín, tempó, ritmus, szünet)
2. **vizuális vezérlés** (írott szöveg esetében – központosítás, tördelés, tipográfia)
3. **nyelvi vezérlés** (egyértelmű, egybeszerkesztett)

Szöveginterpretáció, folyamata, módja

Interpretáció – maga a szövegértelmezési folyamat, de az eredmény, a magyarázat is.

Hermeneutika – a szövegmagyarázat ősi tudománya, mely a görögtől ered.

A befogadónak a hallott, olvasott szöveg valamennyi szintjét analizálni kell, de minden hozzá kapcsolódó ismeretét is, sőt azt is, amit a közlő neki tulajdonít feltételez róla.

Folyamata: minden szöveg befogadása előrehaladó időben, sorrendben zajlik. Lineárisan fejtjük meg a jelentést, létrehozva a **lineáris olvasatot**. Ezt megbonthatja **visszaütalás** vagy az eposzok esetében az **in medias res** kezdés.

Módja: már az olvasás kezdetén (cím, indító mondat) jelentést társítunk a szöveghez, amely módosulhat az új információk hatására.

A **hermeneutikai** felfogás szerint *nemcsak mi olvassuk a szöveget, a szöveg is olvas minket.*

A szöveginterpretációs típusok az eljárás, a módszer alapján.

Petőfi S. János-féle „**analitikus kommunikátummegközelítés**”

természetes – intuitív, nem egy előírt elméletet követ

elméleti – előírt utasításrendszert követ

értelmező – explikatív, több összetevőt (stilisztikai, poétikai) figyelembe vevő

értékelő – evaluatív, minősít egy normához viszonyítva

elsőfokú – közvetlen, betű szerinti értelmezés

másodfokú – közvetett, szimbolikus értelmet keres

leíró – deskriptív, bemutató jellegű

érvelő – argumentatív, értékelést megokoló

strukturális – az eredményt bemutató

procedurális – magát a folyamatot bemutató

Létezik **szövegtípusok szerinti** értelmezés is:

Köznapi szövegek – pontos, betűhű olvasat, denotatív jelentés fűződik hozzá. A szövegvilág tényei megfeleltethetők a valóság tényeinek. Más befogadói attitűd jellemez ugyanakkor egy **apróhirdetés** olvasóját (böngész, keresget), egy **magánlevél** olvasóját (szubjektivitás, érdeklődés) és pl. egy **horoszkóp** olvasóját (a legtöbb ember esetében csupán szórakoztatás).

Vannak olyan szövegtípusok, melyek értelmezésekor **szükséges háttértudás**, hiszen a szövegalkotó utalásokkal, célzásokkal építhet erre:

Szakmai szövegek – konkrét vonatkoztatás. A tudományos értekezés szövegvilága zárt. Csak azt a jelentést tulajdoníthatjuk neki, amit a kutató kíván, megenged.

Vallásos szövegek – ezek értelmezéséből, magyarázatából eredeztethető a modern hermeneutika. A humanizmus korában fontossá vált a hiteles szövegértelmezés. A latin fordítások nem mindig voltak megbízhatóak.

Irodalmi szövegek – mindig más értelmezés születhet. Nem csak az értelmező személyétől függően, hanem attól is, hányszor, hogyan, milyen élethelyzetben olvassa. Az irodalmi mű világa egy lehetséges világ. Mindenkinék minden korban mást mondhat. Ilyenkor nem csak nyelvi kód, hanem valóságismeret is szükséges. S nem csak a szövegszerveződési szabályokra vonatkozó tudás határozza meg, hanem az **irodalmi hagyomány, konvenció, műfaj, stílusirányzat, esztétikai képzettség**. A befogadónak nem önkényes értelmezést kreálnia, hanem egy lehetségest. Így újabb és újabb jelentések tárulhatnak fel.

A **szöveg hatása** azoktól az értelmezési folyamatoktól függ, amelyeket a szöveg jelentésének szemantikai-pragmatikai megközelítésekor tud a befogadóból kiváltani.

Az irodalmi műben lévő **fiktív világnak** egy **variánsát** alkotja meg a befogadó. Ez lehet más, mint az alkotóé, de mégis kapcsolódik ahhoz.

Kosztolányit idézi Szikszainé nagy Irma ennek kapcsán: „A könyvet mindig ketten alkotják: az író, aki írta, s az olvasó, aki olvassa”. Nincs teljes és végleges megértés.

A szövegalkotás

A szövegalkotás összefüggésben van a gondolkodással, s kapcsolatteremtő céllal születik.

Előkészítő szakasza a következőképpen vázolható:

1. témaválasztás
2. anyaggyűjtés
3. közlési csatorna kiválasztása (írott, szóbeli, telekommunikációs)
4. műfaj kiválasztása
5. címadás
6. elővázlat, elrendezés
7. szöveg formálása
8. utóvázlat (előadandó szöveghez)

A szövegalkotással kapcsolatban két látszólag ellentétes nézet él a kutatók körében:

- a mondatom szöveggé szerveződnek
- a tudatunkban lévő jelentés mondatokra bomlik

Tulajdonképpen mindkettő helytálló, mindkettő előfordul mindennapi kommunikációnk során, vagy esetleg szerkesztett szöveg alkotásakor.

Szövegkompetencia – az a képességünk, hogy a mondatokat szöveggé tudjuk szervezni, vagy a gondolatainkat mondatokra tagolni.

A **szövegalkotást meghatározó tényezők** az ókori retorikák szerint: quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando (**ki, mit, hol, milyen segítséggel, miért, hogyan, mikor** önthet szavakba).

A szövegalkotás függ:

- a nyelvi jelrendszertől
- a szövegalkotó nyelvi kompetenciájától

- a beszédhelyzettől
- a szövegkörnyezettől

A szóközi beszéd kidolgozásának fázisait mai napig az ókori retorikák alapján határozzuk meg, s alkalmazható más, kidolgozott beszédek esetében is:

I. A szóközi beszéd előkészületei:

a beszéd tárgy és -téma megtalálása (**inventio**)
elrendezés (**dispositio**)

II. A szóközi beszéd konkrét megalkotása a szóköz tudatában vagy írásban:

kifejezés (**elocutio**)
emlékezés (**memória**)

III. A szóközi beszéd a közönség előtt:

előadás (**pronuntiatio**)

A szövegalkotás szabályai: szövegtípus és szövegformáló eljárások.

A szövegtípus szabályok minden szövegre általánosan érvényesek, míg a szövegszervező eljárások egy-egy szövegtípus sajátos szövegszervező módozatai. Kosztolányi Dezső szerint: „Úgy kell írni, hogy azonnal megértsék, mit akarunk mondani”.

Az összegyűjtött anyag csak kiindulási alap, elrendezés, beosztás szükséges ahhoz, hogy megfelelő szöveget hozzunk létre. Nem csupán a bevezetés, tárgyalás, befejezés sorrendje számít. Ezen belül is fontos a szervezett építés: szerkesztés, beszerkesztés (idézzék fel A szöveg szerkezete című fejezetben tanultakat!).

A szövegalkotás elvei:

Egység – egyetlen fő téma, ami változatlan. A kulcsszó hozzájárul a globális kohézió megteremtéséhez. Fontos a cím, az indító mondat – ez előrevetíti a témát, megteremti az összefüggést.

Haladás – minden újabb mondat egy láncszem, amely összeköti a beszélőt a hallgatóval, s tovább lendíti a mondandónkat. **Egymás utániség** → **változatlan téma** → de egyre **előrébb visz**. A haladás elvét szolgálja a szöveg linearitása, mely összefügg a következőkkel:

- **térbeli előrehaladás**
- **időszerkezet** (ez lehet előrehaladó vagy visszaugró) **Kornotoposz** – a szöveg hely- és időstruktúrája összefonódik.
- **logikai sorrend** – ez az ok-okozati szövegtípusban nyilvánul meg, mely leginkább a tudományos, értekező szövegek sajátossága.

Folytonosság – a szöveg úgy épüljön fel, hogy ne legyenek benne tartalmi hézagok, a mondatok önállóságuk ellenére is kötődjenek egymáshoz. Ezeknek megvannak az eszközei, amikről részletesebben olvashattak az előző fejezetekben (utalás, a mondatok szövegbe ágyazottsága, nominatív lánc, azaz az ismétlés, névelőhasználat).

Tagoltság – a szöveg egészét is tagoljuk annak ellenére, hogy az egységet, folytonosságot érvényesítjük. Ez gondolati elkülönülést jelent, egymásra épüléssel. A fő makroszerkezeti egységek (bevezetés, tárgyalás, befejezés) mellett nagyobb terjedelmű szövegek esetében további szerkezeti bontás is szükséges lehet: fejezet, alfejezet, rész...

Arányosság – ennek elve szerint az alaposág és a terjedelem a fontosságtól függ. A **bevezetés** rövidebb, de hatást, figyelmet felkeltő.

A **tárgyalás** hosszabb egység, az alapos kifejtés, kidolgozás jellemzi.

A **befejezés** rövidebb, frappáns, összefoglaló, következtető jellegű.

Teljesség-befejezettség – a témához tartozó lényeges elemek lehetőleg teljeskörű kifejtése, a zártságot a befejezéssel kell érzékeltetni. Le kell zárni, összefoglalni. A köznapi beszéd gyakran lezáratlan, hirtelen félbeszakad. A szerkesztett szövegénél viszont fontos a befejezettség.

Törlés – a szövegalkotás végén kiemelt fontosságú a feleslegesnek érzett gondolat, nyelvi elem kihagyása.

A művészi szövegképzés. A művészek szövegalkotási kompetenciája eltér a hétköznapi emberekéétől. Weöres Sándor a következőképpen vallotta erről A vers születése című írásban: „Ha a verset nem mint kész egészet, hanem mint két időhatár közt lejátszódó keletkezés-folyamatot tekintjük: a kezdetén egy alakatlan és határozatlan sejtelem áll, melyre azonban többnyire elég határozottan vissza tudunk emlékezni; elmosódottabbak a későbbi járulékos tényezők, melyek a vers első csíráját határozottabbá formálják, kibővítik, felesleges részeit lecsiszolják és sokféleképpen befolyásolják; és az utolsó stáció egészen konkrét, hiszen ez maga az előttünk álló kész költemény.

Mondják, minden művész-tevékenység *teremtés*; és hallottam azt is, hogy *anyaság*. A két állítás egymásnak ellentmond, és egyik sem igaz, de mindegyike értékes részlet-igazságot tartalmaz, mert jeizi a műalkotás-folyamat két elérhetetlen limesét, mint a számsorét a kétféle végtelen. Teremtőnek látszhatik a művész, hiszen olyat létesít, mely előbb nem volt, és isteni önkényességgel alakítja saját külön világát; és mégsem teremtő, mert csak a rendelkezésére álló tárgyi és szellemi elemek felhasználásával készülhet a műve, a semmiből valamit nem alakíthat. De hasonlatos az anyához is, mert a benne kialakulót hozza világra; csak hogy a művésznak részben saját akaratától függ, hogy szellemi gyermeke miféle és mekkora legyen, s joggal tesszük felelőssé, ha eredménye torzszülött”.

A modern textológia gyakran nevezi a szövegalkotást teremtésnek: a teremtés és a befogadás, az alkotás és az értelmezés kölcsönhatásban

vannak. Sok alkotói típus fordul elő. Jókai Mór pl. előre elgondolta, s úgy írta le alkotásait. Móricz Zsigmond rögtön gépelte, s nem változtatott rajta később.

A szövegváltoztatások viszonyt jelzik az alkotói folyamatot. Az alkotók általában tudják, hogy mit akarnak írni, de azzal is tisztában vannak, hogy közben változik/változhat a terv, a mű.

Goethe Vonzások és változások című regénye novellának készült, Thomas Mann Mario és a varázslója pedig regénynek indult.

A művészi szövegformáló eljárásokat Szikszainé Nagy Irma így jellemzi:

- **elhagyás** (detractio), azaz nyelvi elemek (események, szereplők mellőzése) részleges csökkentése vagy teljes törlése
- **hozzáadás** (adiectio), vagyis a nyelvi elemek egyszeri vagy ismételt bővítése (a folytonosság megteremtése vagy megszakítása)
- **sorrendváltoztatás** (transmutatio), azaz a nyelvi elemek rendjének (időrendjének) tetszőleges vagy inverziós helycseréje
- **helyettesítés** (immutatio), vagyis egy szokásos nyelvi elemnek egy szokatlannal való felváltása (a hely, idő, történet, szereplők szintjén)

Szövegjavítás – ezek tanulmányozása az alkotásfolyamatra, a szövegfejlődés alkotás-lélektani stádiumaira világít rá.

A szövegkritika a fellelhető, eredeti szöveghez legközelebb álló szöveget **archetípusnak** nevezi. A kéziratból (**manuscriptumból**) az alkotó jellegzetes alkotási technikájára is következtethetünk.

Szövegkorrekció-típusok:

- helyesírás-változtatás
- grammatikai természetű átalakítás
- lexikai változtatás
- pragmatikai jellegű változtatás
- stiláris indítékú változtatás
- tartalmi módosítás
- prozódiai indítékú változtatás

Szemléltetésre, gyakorlásra használt szövegek

1.gyakorlat

József Attila: Szabad-ötletek jegyzéke két ülésben

Dögölj meg – pepita vászon – gondolkozom – coito ergo sum –
ondolkozom tehát vagy –
Zagyva Laborc Nagyág a Tisza mellékfolyói – lányok Filiale
leánynyelv – magyar nem francia –
csódtömeg – mek mek három szabó legények pénz is lepény
rudmászás Kosciusko – nem
fog kiokosodni – buta dög – rohadt kurva – az anyád picsája – csája –
citrom cigány lócitrom –
citronade – egy sor fing egy sor nád – megin’ fing meginnád – Natter-
Nád Miksa – Főszerkesztő
készítő – mire készit ő
csukló – csuka – Szabadszállás – állás
álladalom – kopirpapir
tapir – tortapapir –
be ne csináljak –
csinálmány
állitmány
állvány
ál

(...)

hiába mondja az ember, hogy ez a rizikó
de kár hogy édesanyám beteg volt
nagyon rossz volt beteg lenni talán most vagyok oly elhagyatott,
mint akkor
a mama egyszer mégis csak bejött, olyan sovány volt szegény
én nagyon el voltam keseredve, hogy nem jön, talán nem is
bántam, hogy meghalok

.....

Antanténusz, szórákaténusz,
szórákatikitaka, bilinbalanbusz.

.....

Borbély Szilárd: A fák alatt

Ahogy most itt a fák alatt megyek
oly sokszor ment a fák alatt veled
elmenni itt a fák alatt szeret
a fák alatt magányát ismered
ha sírna most a fák alatt veled
mint akkor itt a fák alatt szemed
elment a nap a fák alatt meleg
a korhadás a fák alatt leled...

.....

Tartalom

4. A SZÖVEG AKUSZTIKUMA	76
1. Az élőbeszéd	76
2. A szövegfonetika tárgya	77
3. Az elhangzó szöveg fonetikai eszközei	77
4. A szöveg kötöttségének hatása akusztikumára	78
4.1. A beszélt nyelv kötetlen szövegeinek akusztikus jellemzői	78
4.2. Az előadott kötött szövegek akusztikuma	80
4.3. A felolvasás akusztikus sajátosságai	83

.....

2.gyakorlat

Krúdy Gyula: A farsangi fánk

A régi költők, akiknek még nem kellett messze járni költői témákért az ebédlőjükből: többnyire újdonsült menyecskéhez hasonlították őt. Ízzel is volt töltve, mint a fiatalasszonyok azokkal a csodálatos szavakkal, amelyeket egytől egyig emlékebe óhajtanak eltenni a férfiak. Dicsérte őt egyházi ember, de még az istentagadó is, amikor habkönnyedséggel az asztalon megjelent, mert szíves volt ő akár az öregek szüette fogaihoz lágyságával, valamint a mohó fiatalsághoz, amely egyszerre szeretne elnyelni minden ízt, minden jót a kínálkozó életből. Szeretett leugrani a tálról, ha ügyetlenül nyúltak hozzá, mintha táncolni akarna menni a táncosok útján. Szeretett arrafelé járni, ahol a szomszédságban farsangi muzsikások hangolnak, szoknyát és nadrágot egyformán ingerlő tánczenéhez. Szeretett ott lenni minden magyar házban, amikor Vízkereszt tájékán obsitosnak és újoncnak egyformán eszébe jut, hogy itt volna az ideje a megbolondulásnak; falu drágalátos búbos kemencéje, város sovány, kiéhezett kályhája körül egyformán részt vett a társalgásban, amikor az emberek hirtelen észrevették magukat, hogy belekerültek a farsangi báli névsorba. Fánk! Világosítója elborult kedveknek. Vigasztalója remetéskedő étvágyaknak. Tánckönnyű, mint régi kedvünk.

3.Gyakorlat

Ady Endre: A víz és a szesz

Debrecen város problémái ezek.

A vízzel az a baj, hogy *nincs*, a szesszel pedig, hogy *van*.

A nemes város ugyanis roppant szívére vette, hogy gyermekei a vízhiány miatt szomjan találnak halni. Ezen segíteni kell, s megnyitotta - a szeszüzletet. Természetesen nem számolt le két dologgal. Először, hogy nem mindenki issza meg a szeszt víz helyett,

másodszor a szeszüzlet még azt a kis vizet is felemészti, ami még Debrecennek van.

Ez a hanyagság megbosszulta magát.

Debrecen - a város és nem a szeszkereskedő - rájött hamar két dologra. Először, hogy a szesz mellett elhordja a járvány mind a hatvanezer és egynéhány lakóját, másodszor, hogy olyan nagy szeszüzlethez, mint az övé, több víz szükséges. Ezt Debrecennek - nem a városnak, hanem a szeszkereskedőnek - olyan ellenségei is bizonyítják, mint az Áronok.

Mikor aztán ilyen sok világosság gyűlt a város bölcs vezetői fejében, elhatározott két dolog:

1. Víznek muszáj lenni.
2. Szesznek is muszáj lenni.

Nemsokára ismét lesz kútfúró kísérletezés, de megmarad a szeszkereskedés.

Valószínűnek tartjuk, hogy a második határozat testet fog öltetni.

S a víz?...

Ajánljuk az Áronoknak: nyissanak vízkereskedést.

Több szükség van erre, s jövedelmezőbb is a szeszkereskedésnél Debrecenben.

Debrecen 1899. október 26.

4.gyakorlat

.....: **Éjszaka**

Alszik a szív és alszik a szívben az aggodalom,
alszik a pókháló közelében a légy a falon;
csönd van a házban, az éber egér se kapargál,
alszik a kert, a faág, a fatörzsben a harkály,
kasban a méh, rózsában a rózsabogár,
alszik a pergő búzaszemekben a nyár,
alszik a holdban a láng, hideg érem az égen;
fölkel az ősz és lopni lopakszik az éjben.

1942. június

Bencsik-Kovács Zoltán (Honeybeast)

Szó leszek

A könnyen jött siker egy sorscsapás
Tán a nagy kudarc a gyógyító hatás
Nem vezet vezérlő csillagom
Vagy éppen megvezet – és én ráhagyom

Én magam vagyok a változás
Változatlanul dicső próbálkozás

Csendesen beérni ennyivel
Nem ragaszodom ahhoz, ki elvisel

Ha nem kapaszkodom, az lesz nyerő
Néha hagyni kell, hogy győzzön a túlerő
Ne szkanderozz velem, a gyermeked
Öleld magadhoz és szeresd, ha bünteted

Majd ha megérted, hogy így volt szép
Majd ha lerombol egy röntgenkép
Majd ha minden jó már megtörtént
Veled – ott leszek

Majd ha felülről roppan a hó
Majd ha kifordítva sem lesz jó
Senki nem áll szóba veled – én szó
Leszek neked

És ha túl rövid a nagy dobás
Az életed gigászi, méretes bukás
Én még akkor is csak féltetek
Ott leszek veled és megértelek

Ha tomboló siker a Nagy Halál
A mentőexpedíció is sorba áll
Autogramot oszt kihült kezed
Oly szép a pillanat, kicsit megkönnyezed

Majd ha megérted, hogy így volt szép
Majd ha lerombol egy röntgenkép

Majd ha minden jó már megtörtént
Veled – ott leszek

Majd ha felülről roppan a hó
Majd ha kifordítva sem lesz jó
Senki nem áll szóba veled – én szó
Leszek neked

5.gyakorlat

.....: **Anna örök**

Az évek jöttek, mentek, elmaradtál
Emlékeimből lassan, elfakult
Arcképed a szívemben, elmosódott
A vállaidnak íve, elsuhant
A hangod és én nem mentem utánad
Az élet egyre mélyebb erdejében.
Ma már nyugodtan ejtem a neved ki,
Ma már nem reszketek tekintetedre,
Ma már tudom, hogy egy voltál a sokból,
Hogy ifjúság bolondság, ó de mégis
Ne hidd szívem, hogy ez hiába volt
És hogy egészen elmúlt, ó ne hidd!
Mert benne élsz te minden félrecsúszott
Nyakkendőmben és elvétett szavamban
És minden eltévesztett köszönésben
És minden összetépett levelemben
És egész elhibázott életemben
Élsz és uralkodol örökkön, Amen

6.gyakorlat

Anafora

Neve: szolgálj és ne láss bért.

Neve: adj pénzt és ne tudd mért,

Neve: halj meg más javáért,

Neve szégyen, neve átok:

Ezzé lett magyar hazátok

(Vörösmarty Mihály: *Országháza*);

Vicc

Hosszú utazás után a férj kimerülten állítja le az autót.

- Parkolóhelyünk már van - sóhajt egy nagyot. - Most már csak azt kellene megtudnunk, hogy melyik városban vagyunk.

Felszólalás

Tisztelt Vendégeink, Barátaink, Kollégáink! Kedves Hallgatók!

25 éves a Kárpátaljai Magyar Főiskola. Negyed évszázad, csaknem egy teljes emberöltő... Egy ilyen évfordulón adja magát, hogy a múlttól, a megtett útról, az elért eredményekről beszéljünk, és számot vessünk azzal, honnan indulva és hogyan jutottunk el idáig. S bár Warren Edward Buffet, az egyik legjelentősebb amerikai befektető és üzletember azt mondta, hogy „Az életben csak a visszapillantóban láthatsz jól, a szélvédőn előre szinte soha”, mi most mégsem hátra, hanem előre tekintünk. Ezt igazolja az is, hogy a főiskola fennállásának negyedszázados évfordulójának megünneplését itt, az intézmény szakgimnáziumának épületében indítjuk, egy hosszú távra szóló szellemi és anyagi beruházás egy szakasza eredményének ünnepi átadásával.

A mi olvasatunkban ugyanis a főiskola és a szakgimnázium nem más, mint befektetés: investíció a fiatalokba, a közös jövőbe.

Gróf Széchenyi Zsigmond édesapja, az egykori Fejér megyei főispán Széchenyi Viktor mondta a következőket: „Nem kell ide más, mint igazi lelkesedés, munkakedv, tömörülés a modern haladás

zászlaja alá és azon nagy igazságnak felismerése, hogy befektetés nélkül nincs kamatozás.”

Negyedszázaddal ezelőtt épp ennyi tőkéje volt annak a maroknyi csapatnak, amely megálmodta a jövőt, és megalapította a főiskolát: lelkesedés, munkakedv és tömörülés, vagyis összefogás egy közös cél érdekében.

Az akkori, 25 évvel ezelőtti befektetés – ez ma már egyértelműen látszik és számszerűsíthetően igazolható – megtérült. A főiskola – köszönhetően az alapító befektetők mellé hatalmas erkölcsi és anyagi tőkével beszálló támogatóinknak is – él és virul, folyamatosan fejlődik, stabilabb és erősebb, mint valaha, és készen áll arra, hogy szembenézzen az előtte álló évek, évtizedek kihívásaival.

A 25 év alatt nagyon sok kisbefektető szállt be az úgynevezett „főiskola projekt”-be. Voltak, akik úgy, hogy bíztak bennünk, és ide jöttek tanulni már akkor, amikor még mi is csak bíztunk abban, hogy egyszer majd lesz akkreditációnk. Mások szakértelmükkel, a közös ügybe fektetett munkájukkal vittek előre bennünket. Akadtak, nem is kevesen, akik politikai védőernyőt tartottak a fejünk fölé, és bizony gyakran volt és van szükség ma is az állhatatosságukra. És voltak szerencsére olyanok is, akik szó szerint a pénzüket kockáztatták, amikor hittek az álmainkban, és támogatták az infrastruktúra fejlesztését és a szellemi építkezést.

Az évforduló apropóján kötelességemnek tekintem, hogy minden befektetőnek, kicsinek és nagynak egyaránt: a magyar államnak, magas rangú politikusoknak, döntés-előkészítőknak és döntéshozóknak, főiskolai vezetőknek, oktatóknak, adminisztratív és technikai munkatársaknak, no és persze minden egykor volt és jelenlegi hallgatóknak köszönetet mondjak a bizalomért, kitartásukért, és arra kérem őket, hogy a mai ünnepség után is folytassuk együtt az utunkat.

Ha megmarad a lelkesedés és a munkakedv, és továbbra is hajlandók leszünk folyamatosan újabb és újabb energiákat fektetni ebbe a projektbe, és támogatóink is kitartanak mellettünk, akkor a

Kárpátaljai Magyar Főiskola és a kárpátaljai magyar nemzetrészt egyaránt sokat profitálhat e befektetés hozamaiból.

Ehhez kívánok mindenkinek sok szerencsét, és még több erőt és kitartást.

Boldog 25. évfordulót, Rákóczi Főiskola!

(Csernicskó István)

Monológ

Szép pénz; de adhatsz-é hát mindenik
Szűkölködőnek? visszaadja-é
Ez a halottakért hullt könnyeket?
Ha mást nem adhatsz, úgy annál, kinek
Adsz, még szegényebb vagy. Vigyázz, hogy egy
Zsivány, tömött erszényeiddel együtt
Ne lopja el nagylelkűségedet.

Dialógus

TIBORC (bizodalom s félelem közt besompolyog).
Bánk bán, nagyúr! jó reggelt.

BÁNK
Útonálló!

TIBORC
Igazán? lehet meglátni képemen?

BÁNK
Minek is becsület emberek között!

TIBORC
Való igaz; megőszült a fejem.

BÁNK
Miért?

TIBORC
Idóm eljárt, jaj s panasz közt.

BÁNK
Azért teremtetem -

TIBORC
Köszönöm. Ma már
Nem háborogsz úgy, mint az éjszaka.

BÁNK
Munkálkodó légy, nem panaszkodó -

TIBORC
Oh, istenem! tekéntenél csak egyszer
Hazámba - élve látnád a panaszt
Előtted. Mért valékbecsületes!
Holott gazember lévén, mostan is
Tied lehetnék.

Prédikáció

Latiatuc feleym zumtuchel mic vogmuc. ysa pur es chomuv uogmuc. Menyi milostben teremteve eleve miv isemucut adamut. es odudda vola neki paradisumut hazoa. Es mend paradisumben uolov gimilcictul munda neki elnie. Heon tilutoa wt ig fa gimilce tvl. Ge munda neki meret nu enevc, ysa ki nopun emdul oz gimils twl, halalnec halalaal holz.

Fogalomtár a szövegtan tanulmányozásához

(Szikszai Nagy Irma Leíró magyar szövegtan című egyetemi tankönyve alapján)

agrammatikus szöveg = a szövegalkotás grammatikai megformáltságának szabályait tudatosan megsértő szöveg

aktuális mondattagolás = a mondat standard szintagmatikus tagolásával szemben a pragmatikai tényezők: a kontextus és/vagy a szituáció függvényében a szórenddel és a hangsúlyozással összefüggő olyan tagolás, amely régi elemre, ismertre és új elemre, ismeretlenre bontja a mondatot

álszöveg= logikus összefüggés nélküli, egymásután felvetődő gondolattöredékek halmaza

anafora= 1. retorikai szakkifejezésként: tagmondat vagy szintagma kezdetén ismétlődő jelentésegység, 2. szövegtani szakkifejezésként: visszautalás fogalmi jelentésű szóval vagy névmással a szöveg egy előbbi pontjára: a már említett nyelvi elemre teljes (ismétlés, szinonima, névmási helyettesítés) vagy részleges (hiperonim-hiponim stb.) szemantikaiekvivalencia vagy pragmatikai kapcsolat alapján

antiszöveg= a szöveg látszatát keltő hangsor

aszegmentális sajátágok = a szövegakusztikumban a nyelvi jelek "között" megnyilvánuló jellemzők (szünet, beszédsebesség, tempó)

asszociációs mező = a szavaknak nem a logika által megteremtett szemantikai kapcsolata

atextuális= nem a szövegalkotás szabályaihoz igazodó

autográf= eredeti kézirat

autonóm részszöveg = a teljes szöveg relatív önállóságú egysége (Petőfi S. János)

autoszemantikus (Szilman) = szemantikailag önálló

befejezés = a szöveg egyik makroszerkezeti egysége: a tárgyalásban kifejtettek következményét, összefoglalását, érzelmi lezárását nyújtja

bekezdés = **paragrafus** = a szövegszerkezetnek a mondattömb feletti egysége; az írott szöveg szemantikai-logikai, szintaktikai-intonációs-tipográfiai szegmentuma, amely központosági jelként értelmezhető: az egyik bentebb kezdéstől a másik bentebb kezdésig tart, a legnagyobb mikroszerkezeti egység rendszerint szövegmondatok együtteseként

beszélt nyelvi szöveg = gondolat, nyelvi és akusztikus forma együttes születése a szövegalkotásban

beszerkesztettség = a szövegnek az a tulajdonsága, amely egy kisebb szövegegységnek a szövegegy nagyobb egységébe való beágyazottságát, beépítettségét mutatja

betűfajta = a szöveghez választott betűforma (dőlt stb.)

bevezetés = a szöveg egyik makroszerkezeti egysége, amely a téma fölvetésére vagy hangulati indításra szolgál

cím = a szöveg kataforikus/deiktikus szerepű eleme

címtípusok = funkciójuk szerint: témamegjelölő, műfajjelölő, reklám- vagy címkeszerepű

comment = a mondatnak a topicot követő másodíkszerkezeti egysége, amely az igéből és a mondathangsúlyos mondatrészből áll, ez a mondatnak az előzményekből nem ismert, újat mondó része, mondathangsúlyos eleme

deiktikus utalás = konkrét beszédhelyzetben vagy kontextusban személyre, tárgyra, körülményre (helyre, időre stb.) vonatkozó rámutatásszerű névmási utalás (anaforikus, kataforikus)

deixis = a szövegbeli utalás egyik fajtája: rámutatás személyre, térre, időre

ellipszis = az utalás sajátos formája, amelyben a hiánynak funkciója van; a referenciálisan azonos elemre utalás az elvileg megismétlendő nyelvi elem törléseivel történik; olyan szövegelemelhagyás, amely szintaktikailag és szemantikailag rekonstruálható

előfeltevés = **preszuppozíció** = **előfeltételezés** = a szövegértelmezéshez szükséges, de nyelviileg meg nem fogalmazott világismeretünkből fakadó feltételezett jelentés (Kiefer)

előfeltevés-típusok:

1. pragmatikai előfeltevés = a beszélőnek a mondatágon értelmezett „kontextusára” vonatkozóelőfeltevése (Kiefer)
2. szemantikai előfeltevés = mondatok tartalmára, állítására vonatkozó előfeltevés (Kiefer)
3. textuális előfeltevés = a szövegelőzményben meglévő egzisztenciális és pragmatikai előfeltevés

elővázlat = a szövegalkotáshoz gyűjtött anyag vázlatpontokba rendezése

emotív funkció = a Bühleri-Jakobsoni kommunikációelmélet szerint a kommunikáció egyik funkciója: a szöveg érzelmi hangoltságát kifejező szerep

fatikus funkció = a Jakobsoni kommunikációelmélet szerint a kommunikáció egyik szerepe: a beszédpartnerek közötti kapcsolattartó funkció

félig kötött szöveg = esetleg előre leírt vagy csak elgondolt, illetve jórészt memorizált szöveg

felsorolás = fogalmi felbontást nem tartalmazó mondatrészhalmozás

filológia = a szövegek hitelességével foglalkozó tudomány

fókusz = a generatív grammatikában a mondat intonációs súlypontja: szemantikailag, pragmatikailag, fonetikailag a leghangsúlyosabb szakasza, magyarban vagy az ige, vagy az ige elé tett szó; a comment első mondathangsúlyos eleme

fókuszmondat = a szöveg tartalmi lényegét magába sűrítő, integráló erejű mondat

forikus = utaló

globális kohézió = **makrokohézió** = a szöveg nagyobb egységeire kiható, főként szemantikai, strukturális, stilisztikai és akusztikus eszközök által létesült kapcsolat

hermeneutika= szövegértés, szövegmagyarázat, a befogadói értelmezés vizsgálata

ikonitás = képszerűség, ábrázoló jelleg

implicit jelentés = nyelvileg meg nem fogalmazott jelentés

implikáció = **bennfoglalás** = szemantikai-pragmatikai meghatározottságú logikai bennfoglalás, sejtetés; megnyilatkozással többletjelentés sugallása, olyan nyelvileg ki nem fejtett jelentéselem, amelynek érvényessége mind a közlő, mind a befogadó számára nyilvánvaló, mivel az egyik jelentéselem meglétét szükségszerűen összeköti egy másikkal

inkoherens = a pragmatikai természetű kapcsoltság hiánya miatt összefüggéstelen, laza szerkesztettségű szöveg jellemzője

inkohezív = a szemantikai természetű kapcsoltság hiánya miatt összefüggéstelen szöveg jellemzője

inkonnex = a grammatikai természetű kapcsoltság hiánya miatt összefüggéstelen szöveg jellemzője

interferencia= szövegbeli kölcsönös hatás; zavaró körülmény, félreérthetőség

interpretáció= a befogadónak a szövegészlelést és -értelmezést követő tevékenysége: a szövegmagyarázat

interpretációtípusok= a különböző elméleti keretek szerint számontartott szövegmagyarázat-fajták (a Petőfi S. János szerinti szemiotikai szövegtan alapján: természetes, értelmező, elsőfokú, leíró, strukturális; elméleti, értékelő, másodfokú, érvelő,

procedurális; Bencze szerint: szociointerpretáció, kognitív interpretáció)

intonációs kohézió = a beszéd intonációs jellemzőiből fakadó szövegszervező erő

írásforma = a szöveg kézzel vagy gépi technikával írott megvalósulása

íráskép = a vizuális közlési csatornán érkező írott szöveg formája

írástípusok = a szövegek lejegyzésére szolgáló jelfajták (latin, cirill, görög stb.)

ismétlés = **rekurrencia** = a szemantikai azonosságon alapuló ekvivalenciaviszony legnyilvánvalóbb és leggyakoribb jele az azonos valóságdarabra utaló nyelvi jelek lexikai azonossága: ismételt előfordulása

izotópia = Greimas elmélete szerint: egy szöveg szemantikai egységét és egyneműségét biztosító jelentésszintek ismétlődése; a közös tartalmi jegyek alapján létesülő homogén jelentéssík, relatív szemantikai egyneműség

izotópiatörés = szemantikailag összeférhetetlen, inhomogén jelek megléte

izotopikus folytonosság = (többször) a tematikus névszókából formálódó olyan fogalmi lánc, amelybe egymást kizáró jelentésszintek nem kerülnek bele

izotóplánc = **izotópsík** = fogalmi háló, témaszókából formálódó "szövegháló"

katafora= előreutaló szerepű mutató névmási jellegű nyelvi elem, amely a szöveg egy későbbi pontjára utal: egy még csak ezután említendő nyelvi elemre (posztcedens) a szemantikai ekvivalencia vagy pragmatikai kapcsolat alapján

kataforikus = előreutaló

kataforikus utalás = egy nyelvi elemmel a szöveg egy későbbi elemére utalás

képvers = **kalligramma** = a vizuális költészet egyik típusa, a képi formára igazított versszöveg

koherencia = a szövegösszetartó erő egyik fajtája, pragmatikai természetű szövegösszetartó erő

koherens= koherenciát érvényesítő, pragmatikai szempontból összefüggő

kohézió = a szövegösszetartó erő egyik fajtája, a szöveg szemantikai jellegű összefüggése

kohezív = kohéziót érvényesítő, szemantikai szempontból összefüggő

kommunikációelmélet = az üzenetközvetítés általános elmélete, amely modelljében a kommunikációs tényezőkhez kapcsolt kommunikációs funkciókat állapította meg

kommunikációs funkciók = **beszédfunkciók** = a kommunikációelmélet szerint a kommunikációs tényezőknek megfelelő közlési szerepek

kommunikációs funkciók fajtái: Bühler: tájékoztató, kifejező, felhívó; Jakobson: referenciális, emotív, konatív, fatikus, metanyelvi, poétikai

kommunikációs tényezők: adó (szövegalkotó), vevő (befogadó), nyelvi kód, üzenet (szöveg),kontextus (beszédhelyzet), kontaktus (kommunikációs csatorna)

kommunikatív kompetencia = a verbális eszközhasználatot kísérő, a szövegtípus választására és a nonverbális jelek alkalmazásra vonatkozó tudás

kommunikatív kompetencia fajtái:

nyelvi kompetencia

nyelvi-pragmatikai kompetencia

metanyelvi kompetencia

metanyelvi-pragmatikai kompetencia

para- és extranyelvi kompetencia

para- és extranyelvi pragmatikai kompetencia

kultúrkompetencia

pragmatikaikultúrkompetencia

kompetencia = a generatív grammatika alapfogalmaként: a szövegalkotás alapjául szolgálónyelvismeret, a nyelv elvont szabályrendszerének ismerete, amely a szövegezőt képessé teszi mondatok/szövegek létrehozására

kompozíció = az alacsonyabb fokú szerkezetiegyeségeknél az egyre magasabb fokúakká szerveződéséből alakuló, hierarchikus felépítettségűszerkezete

kompozicionális kohézió = a szövegösszetartó erő egyik fajtája: a szöveg szerkezeti összefüggése

kompozíció elv = a szövegszerkesztésre vonatkozó elgkpezés

konatív funkció = a bühleri-jakobsoni kommunikációelmélet szerint a kommunikáció egyik funkciója: a címzettnek szóló felhívó, befolyásoló, kérleló, serkentő szerep

konkrét költészet = a vizuális költészet egyik típusa: szándékos ikonításra törekvő költészet

konnektor = 1. a mondatok közötti tartalmi-logikai viszonyokat kifejező kötőszók; 2. más típusú kötőelem is beletartozik: ragok, névmások stb.

konnex = konnexitást érvényesítő, vagyis grammatikai kapcsoltságú, nem azonos a kohezívval és a koherenssel

konnexitás = a szövegösszetartó erő egyik fajtája, egy szöveg mondatainak grammatikai kapcsoltsága, nem azonos a koherenciával és a kohézióval

konstrukció = szerkesztés, az az eljárás, amellyel szöveget hozunk létre

konstrukciótípus = a mondat fölötti sávban létrejövő szemantikai-szintaktikai szerveződésű sajátos gondolat együttest megtestesítő szövegegység, amely a kötőszóhasználat, a központosítás és a sorrend által meghatározott tipikus gondolati konstelláció, két tartalmi-logikai viszonyfajta hierarchikus egysége által jellemzett formai-szövegszerkezeti alapegység (Békési)

kötetlen szöveg = a gondolat megszületésével együtt keletkező szöveg

kötőszóhiány= aszindeton = a folytatásos szövegmondatok kapcsolódási lehetősége

kötött szöveg = az írásban rögzített szöveg

közös előismeret = egy fogalomhoz társított lényegi, tipikus és lehetséges információ, azaz a tudáskeret (Deme)

közös előzmény = a szövegalkotó és a befogadó közös szituációjából fakadó tudás (Deme)

közös nyelvűség = a szövegalkotó és a -befogadó azonos nyelvre vonatkozó ismeretanyaga mint a sikeres kommunikáció létrejöttének alapfeltétele (Deme)

kulcsszó = a szövegnek az a tartalmi középpontjában álló szava, amelynek a szöveggyakorisága a legnagyobb

"látható nyelv" = a szöveg olyan vizuális képe, amely jelentéstöbbletre figyelmeztet (Zolnai Béla)

"látható ritmus" = az akusztikai élményre ható vizuális kép (Fónagy)

lineáris kohézió = mikrokohézió = lokális kohézió= helyi kohézió = mondatközi kapcsolat, illetve egymás után álló mikroszerkezeti egységek

főként grammatikai-szemantikai összefüggése

makrostruktúra = globális összefüggést mutató szerkezet

makroszerkezeti egység = a szöveg bevezetése, tárgyalása, befejezése és az ezeken belüli nagyobb részek

manuscriptum = kézirat

médiumok = nyelv, zene, kép, tánc

megnyilatkozás (utterance) = a beszédaktus-elmélet szerint két hallgatás között elhangzó beszédmenyiség; magyarban ennek a végét többnyireereszkedő vagy emelkedő-eső hanglejtés jelzi; úgy viszonyul a mondathoz, mint a példánya típushoz

megszerkesztettség = a szövegnek az a tulajdonsága, amely konstrukcióját mutatja

metanyelvi szerep = a jakobsoni kommunikációelmélet szerint a kommunikáció egyik funkciója: a nyelvi kódra irányuló szerepe

mezőösszefüggés = jelentésmező = szemantikai

mező = az azonos fogalmi körbe tartozó szavak olyan csoportja, amelyek között valóságvonatkozásszemponjtából összefüggés van; ezek aszemantikai kongruencia alapján egy jelentésmezőt alkotnak

mikrostruktúra = mikroszerkezeti egység = a makrostruktúra kisebb, lokális összefüggésekből formálódó tartalmi és szerkezeti egysége; a szöveg makrostruktúrájának szintje alatti kisebb egység (szövegmondat, mondattömb, konstrukcióítus, bekezdés)

mondategész = textéma = egy közlési alapegység: az egyszerű mondat, az alá-, illetve összetettmondat a maga egészében (Deme)

mondategység = egy predikatív szerkezet: az egyszerűmondat, illetve az összetett mondat tagmondata (Deme)

mondatszöveg = speciális szövegfajta, határeset: egymondatos szöveg

mondattömb= a szöveg mikroszerkezeti egységeinek egyik fajtája: egymást követő és mellérendeléshez hasonló tartalmi-logikai viszonyt mutató szövegmondatok sora

monológ= a szövegforma egyik típusa: egyirányú közlés

multimediális szöveg = a verbális csatorna mellett más közlési csatornán is érkező olyan heterogén jelegyüttes, amelyben az extralingvisztikai eszközök egyenrangúak a nyelvvel, vagy meghatározók

nonverbális jelek = metakommunikációs jelek = extratextuális jelek
= a szövegakusztikumot kísérő nem nyelvi jellemzők (gesztus, mimika, testmozgás, tapintás, szemmozgás, távolságtartás)

nyelvi interakció = a szövegező és a befogadó együttes nyelvi tevékenysége

poétikai funkció = a jakobsoni kommunikációelmélet szerint a kommunikáció egyik funkciója: magára a szöveg megformáltságára (stílusára, zeneiségére) irányuló szerepe

referenciális funkció = a Bühler és Jakobsoni kommunikációelmélet szerint a kommunikáció egyik funkciója: a tájékoztató, közlő, ábrázoló szerep

referenciális jelentés = a szövegjelentés egyik típusa: a szövegvilágot magyarázó jelentés

referencialitás= valóságvonatkozás

szituáció = beszédhelyzet = a tér-idő és a beszédpartnerekfüggvényében változó helyzet; a nyelviinterakcióban résztvevők szociokulturális helyzete, kapcsolata; a szövegalkotást, a közlést meghatározó pragmatikai tényezők összessége: ki, kinek, miről, hol, mikor, miért, hogyan mond el valamit

szituacionális jelentés = a beszédhelyzettől meghatározott jelentés (kontextuális jelentés)

szituativitás= beszédhelyzetbe ágyazottság

szöveg = a nyelvi kommunikáció szerkezeti kerete, egysége (Balázs János)

szövegalkotás = szöveget létrehozó nyelvi tevékenység

szövegbefogadás = szövegértő olvasás és a hallott szöveg értelmezése

szövegegész = a teljes szöveg

szövegegységek = makro- és mikroszerkezeti egységek

szövegértékűség = szövegjelleg, egy nyelvi produktum szöveggként való elfogadása szövegszerűség= szövegség = szövegiség (Szabó) = szöveg-összefüggőség (Petőfi S. János) = textualitás

szövegértés = a szövegbe kódolt üzenet jelentésének az újratemtése vagy (egyes újabb feltevések szerint) megteremtése

szöveggrammatika= a szövegtannak az a területe, amelyik 1. a mondategységen és a szövegmondaton túlmutató grammatikai elemeket

vizsgálja, 2. a szövegmondatok és a nagyobb szövegegységek között működő szöveggrammatikaiösszetartó erőt is kutatja

szöveghatás = érzelmeket vagy cselekedeteket kiváltószövegjellemző

szöveginterpretáció = szövegmagyarázat, -analízis, azaz a szöveg mélységeibe való behatolás

szövegjelentés = 1. nyelvi elemek aktuális (azaz pragmatikai tényezőktől determinált) értelmének és szintaktikai szerkezetének együttese által meghatározott jelentés; 2. a befogadó által a szövegnek tulajdonított jelentés

szövegjelentés-fajták: explicit jelentés, implicit jelentés

szövegképző szabályok = minden szövegre szükségszerűen jellemző törvényszerűségek, szövegformáló elemek

szövegkritika = több változatban fennmaradt írásmű eredeti szövegének filológiai pontosságú helyreállítása

szövegkompetencia = a szövegalkotónak a kommunikációra és a szövegképzésre vonatkozó tudása: gondolatainkat mondatokká széttagoló, vagy a mondatokat szöveggé szervező képességünk, készségünk

szövegösszefüggés = a szövegmondatok láncát összekapcsoltta tevő szervező erő

szövegösszetartó erő = a szöveg belső szervezettségétbiztosító erő

szövegpragmatika = a szövegtannak az a területe, amelyik a szövegjelentésnek, illetve a szövegalkotónak és -befogadónak a viszonyát, ennek közléshelyzetben való megvalósulását kutatja

szövegpercepció = szövegérzékelés: a szöveg észlelése, akusztikus felfogása

szövegstilisztika= a szövegtannak az a területe, amelyik a szövegegészre kiterjedő globális stíluselemzéssel és stílustipológiával, a mondaton túlmutató és a szöveg egészére kiható stiláris eszközök és a stíluskohézió vizsgálatával foglalkozik (Szathmári)

szövegsemantika = **a szöveg jelentéstana** = a szövegtannak az a területe, amelyik a nyelvi jelek és jelentések szövegszintű viszonyát, a szövegjelentés szerkezetét tárgyalja

szövegszerkeztan= a szövegtannak az a területe, amelyik a köznapi és a művészi szövegek szerkezetét vizsgálja

szövegtan = tudományosan rendszerezett ismeretanyaga szövegről

szövegtipológia= a szövegtannak az a területe, amelyiknek feladata a szövegtípusok specifikumainak feltárása

szövegtípus = **szövegfajta** = hasonló szövegjellemzők alapján keletkező szövegcsoport, tágabb fogalom a szövegműfajnál, mert a szépirodalom szövegműfajain kívül a legkülönbözőbb funkcionális szövegek is beletartoznak

szupraszegmentális sajátságok = **paralingvisztikai sajátságok** = a nyelvi jelekhez kötődő szövegakusztikus sajátosságok (hangerő,

hangsúly, hangmagasság, dallam, hangszín, hangterjedelem, hangmodulációk)

tárgyalás= a makrostruktúra egyik egysége: a legterjedelmesebb és tartalmilag a legfontosabb, mert ez tartalmazza a téma alapos kifejtését

téma = az aktuális mondattagolás fogalmaként a mondatnak az ismert eleme, többnyire első része, amely kijelöli a rémában kifejeződő információhoz azt a tartalmat, amiről szó van

téma-réma felosztás = a mondat struktúrájának ismert és ismeretlen szerinti felbontása, vagyis a mondat információstruktúrájára vonatkozó tagolás, hasonló a topic-comment felosztáshoz, ezért sokszor azonosítják is vele

tételmondat = a szöveg bekezdésének szemantikai szempontból legfontosabb gondolata

textéma= 1. a szöveg minimális alapegysége, azaz egy mondategész (Deme); 2. mikrotéma által összefogott, általában bekezdésnyi terjedelmű szövegegység (Gaál)

topic= az aktuális mondattagolás fogalmaként a mondat hangsúlytalan nominális és/vagy adverbális első szakasza

topic-comment felosztás = a mondatstruktúrán alapuló felosztás, hasonló a téma-réma felosztáshoz, ezért sokszor azonosítják is vele

tudáskeret = a szövegértelmezést biztosító ismereteink halmaza

utóvázlat= a szöveg megírása után az előadandó szövegekhez készített végleges vázlat

üres mondat = az ellipszis sajátos formája: a nyelvileg meg nem fogalmazott, de odagondolt vagy odagondolható, különböző formájú, de latens jelentésű mondat

vehikulum= a szemiotikai textológia elméletében: a szöveg fizikai manifesztációja, megjelenési formája

verskép= a prózától a sorok optikai különállásával megkülönböztetett forma

vizuális költészet = a jelentést redukálva a szövegek írásképeinek kifejezővé tételére törekvő költészet

Felhasznált irodalom

Szikszaíné Nagy Irma. *Leíró magyar szövegtan*. Budapest: Osiris Kiadó, 1999.

Tolcsvay Nagy Gábor: *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001.

Tolcsvay Nagy Gábor. *A szövegek világa*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994.

Szabó Zoltán. *Szövegnyelvészet és stilisztika*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1988.

Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László szerk. *Szemiotikai szövegtan*. (1-18) <http://www.jgytf.u-szeged.hu/~vass/szemm002.htm>

Lózi Tamás. Multimediális szövegek értéke <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=401>

Ajánlott irodalom a szövegtan tanulmányozásához

Officina Textologica (1-17) <http://mnytud.arts.unideb.hu/ot/index.php>

Petőfi S. János – Benkes Zsuzsa. A multimediális szövegek megközelítései. Kérdések – válaszok. Bevezetés a statikus ‘verbális elem + kép/diagram/...’-típusú komplex jelek szemiotikai szövegtanába. www.iskolakultura.hu/ikultura-folyoirat/documents/.../tanulm2001-9.pdf

Tolcsvai Nagy Gábor szerk. Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2006.

Kiefer Ferenc. Szövegelmélet – szövegnyelvészet – szöveggrammatika. Magyar Nyelvőr 1979. 216–225.

Tátrai Szilárd. A kontextus fogalmáról. Magyar Nyelvőr. 2004.479–494.

Tátrai Szilárd. Áttekintés a deixisről. Magyar Nyelvőr. 2010. 211–232.

Egyéb hasznos, a nyelvtudománnyal foglalkozó internetes oldalak

<http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/>

<http://www.tankonyvtar.hu/hu>

<http://www.jgytf.u-szeged.hu/~vass/nyelv.htm>

<http://www.c3.hu/~magary nyelv/>

<http://nyelvor.c3.hu/nyr.htm>

<http://mnytud.arts.klte.hu/mnyj/>

<http://geolingua.elte.hu/>

<http://nyelveszet.lap.hu/>